

ЖЕНЕ БЕОГРАДА У БОРБИ ЗА ПРАВО ГЛАСА

У Краљевини Југославији, а и пре стварања заједничке државе југословенских народа, жене нису имале ни активно ни пасивно право гласа и самим тим су биле искључене у целини из политичког живота земље. Иако су женама формално биле приступачне скоро све професије, оне су врло ретко добијале руководеће положаје у било којој служби. При запошљавању и напредовању увек су имали предност мушкарци без обзира на способност жена да врше исте функције. На свим радним местима жене су за исти рад редовно примале мању плату од мушкараца. Зараде радница биле су и до 35% мање од зарада радника, а удате жене у државној служби нису имале право на додатак за поскупљивање трошкова живота.

Југославија није имала јединствен грађански законик, већ су важили разни грађански законици из XIX века који су отежавали и спречавали еманципацију жена држећи их у неравноправном положају према мушкарцима. У појединим покрајинама примењивало се оно законодавство које је важило пре стварања заједничке државе, тако да је Југославија имала шест правних подручја где су се примењивали различити прописи, међу којима и они што су се односили на жену. Веома неповољан положај у друштву имала је жена у Србији где је био на снази Српски грађански законик из 1844. године, који је изједначавао жену са слабоумним и малолетним лицима. Удату жену је у правним пословима заступао муж.¹

Прогресивне снаге друштва, у првом реду комунисти, и напредне жене бориле су се од постанка Југославије као државе за равноправан положај жене у породици и друштву. И поред свих напора постигнуто је само толико да краљ, односно владајућа класа преко њега, обећа једном кратком одредбом у Уставу, да ће „закон решити о женском праву гласа“. Међутим, такав

закон уопште није донет. Одмах после доношења Устава објављен је закон према коме бирачко право имају само мушкарци који су навршили 21. годину живота.²

На основу сачуване архивске грађе и литературе у овом раду ћемо обрадити, у пет одељака, борбу жена за право гласа у Београду од оснивања Секретаријата жена социјалдемократа 1910. године до краја рада Омладинске секције женског покрета у Београду 1940. године.

I

Секретаријат жена социјалдемократа Србије, под руководством Српске социјалдемократске партије, развија борбу за опште право гласа и увлачи жене у конкретне политичке акције. Српска социјалдемократска партија је почетком октобра 1910. године, пред почетак скупштинског рада, организовала зборове у целој земљи на којима је захтевано да се бирачки систем „што пре замени увођењем општега, тајнога, једнакога и непосреднога права гласа за све пунолетне грађане без обзира на пол“.³

Прва значајна политичка акција жена социјалдемократа у Београду била је организовање демонстрације 24. октобра 1910. године на дан избора за председника Београдске општине. Секретаријат жена социјалдемократа извршио је обимне припреме за ову демонстрацију у којој је учествовало преко 150 радница. Оне су под црвеном заставом ишле на биралишта, протестовале против изборног закона и захтевале опште право гласа. Због учешћа у демонстрацији велики број радница је био отпуштен са посла.⁴

Избори за Народну скупштину Краљевине Србије одржани су 1. априла 1912. године. И овом приликом Српска социјалдемократска партија се залагала за опште

право гласа и скупштини је био поднет предлог за измену изборног закона на основу кога би и жене добиле активно и пасивно бирачко право. Поводом избора, преко листа Једнакост, упућен је позив *На биралиште женама Београда*, у коме се тражило да оне „захтевајући право гласа за себе“ својим радом помогну Социјалдемократску партију, једину партију која се борила за жене и њихова права. Раднице су масовно учествовале у растурању летака које је издавала Српска социјалдемократска партија и као улични повереници у предизборној агитацији.⁵ Крајем 1913. и почетком 1914. године Секретаријат жена социјалдемократа је учествовао у припремама за општинске изборе.⁶ Жене су се посебно ангажовале у предизборној агитацији и у извршавању конкретних техничких послова око избора. У радничким новинама и листу *Једнакост* објављено је више чланака у којима се говори о обесправљености жена, о потреби да оне добију право гласа и да учествују у политичком животу и равноправно решавају о свим питањима друштвеног развоја.

После првог светског рата жене се масовније укључују у привреду и њихова борба за еманципацију долази више до изражаја. Стварањем заједничке државе југословенских народа социјални и политички положај жене није се битно променио. На снази су остали и даље стари закони који су санкционисали неравноправан положај жена. Борба за политичка права жена постала је и даље актуелна и настављала се све до другог светског рата.

У Србији су се по завршетку првог светског рата обнављале политичке и синдикалне организације радничког покрета. Почетком децембра 1918. године обновио је рад и Секретаријат жена социјалдемократа Србије чија се делатност највише осећала у Београду, и то међу женама радницама. Услед тешког положаја и појачане политичке активности раднице су се у великом броју укључивале у синдикалне организације. У Београду је почетком априла 1919. године у 10 синдикалних савеза било учлањено 1.326 жена⁷

II

Од 20. до 23. априла 1919. године одржан је у Београду Конгрес уједињења на коме је дошло до стварања Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста). Комунистичка партија се борила за равноправан положај жене у друштву што се види и из конгресних докумената. У Под-

лози уједињења стоји: „СРПЈ — комунисти — не боре се, дакле, за нове повластице и преимућства већ за укидање класне владавине, па и самих класа, а за једнака права и једнаке дужности свију, без разлике пола и порекла“. У Практичном акционом програму се предвиђа: „Најпунија политичка и правна једнакост свих грађана без разлике пола. Активно и пасивно изборно право свакога грађанина и грађанке старих 20 година“. Статут прецизира да Конгрес Партије сачињавају, поред осталих, и „два изасланика Централног секретаријата жена“⁸ За време Конгреса уједињења одржана је 20. априла навече конференција жена социјалиста (комуниста) на којој је извршено уједињење свих женских социјалистичких покрета, изабран Централни секретаријат жена социјалиста (комуниста) и донесен Статут жена социјалиста (комуниста)⁹ За време легалног деловања Комунистичке партије дошло је до појачаног интереса жена за политичка збивања у земљи и у свету. Централни секретаријат жена није имао могућности да се свестраније ангажује на организовање жена у целој земљи, па се његов рад у добром делу ограничио на Београд и то на деловање међу радницама.

Борба за равноправност жена била је у центру пажње женских и других организација радничког покрета. На свим скуповима, манифестацијама и демонстрацијама жене Београда су постављале питање права гласа. Радничка и друга напредна штампа такође је писала о изборном праву жена. У чланку „Парламент“ у *Слободној речи*, Моша Пијаде, између осталог, наводи „да су парламентарне галерије увек добро посећене од жена, да на предавања о социјалним проблемима највише долазе жене, да су оне најватреније на зборовима у радничком дому“, па каже: „Не помишљају грађанске странке на изборно право жена не због тога што би жене биле реакционарне, него зато што су те странке остале уназађене према женама, које не знају за средину, него кад престану бити робови хоће да буду и постају одиста најватренијим поборницима напредних идеја. Грађанске странке се плаше од женског права гласа“.¹⁰ Из овог се види какав су став грађанске странке имале према женском изборном праву иако су поједини посланици, представници тих странака, у скупштинским дебатама говорили о потреби равноправности жена.

Крајем 1919. и почетком 1920. године почеле су дискусије о доношењу закона за општинске изборе и тада је постало актуелно питање права гласа жена. Извршни

43

ЈЕДНАКОСТ

Die Gleichheit — L'Egalité

ОРГАН ЖЕНА СОЦИЈАЛИСТА (КОМУНИСТА) ЈУГОСЛАВИЈЕ

Београд, 1. марта 1929.

ЈЕДНАКОСТ*

Адреса: Секретаријат жена социјалиста
Народни Дом — Београд.

Малом Гр. 12. Београд. Цена: на годињу 12.
на 6. београдског, бр. 2. издања 2 динара

НАШИМ ЦИТАОЦИМА

Po objavi rata 15. jula 1914 godine prestala je da izlazi „Jednakost“, jer su ratni vali razneli sve i ljude i pokret. Kroz teške krize je prošao svetski a naročito srpski proletarijat. Mnogih danas među nami nema, koji su dali svoj deo našem pokretu i dostojno se odužili ideji jednakosti.

Pa ipak proletarijat Jugoslavije prebrodio je kao celina sve teške krize. I mi žene, noseći visoko zastavu revolucionarnog socijalizma, izašle smo kroz sva iskušenja nesalomljene i verne svom idealu: *socijalizmu*. I danas kada se novi crni oblaci grube reakcije i teških nasilja skupljaju nad jugoslovenskim radničkim pokretom, mi vaskrsavamo našu „Jednakost“, pružajući je drugaricama i drugovima osveženu i jaču. Kroz nju će žene komunisti širiti načela i borbu revolucionarnoga socijalizma među ženama proletarkama na sve strane Jugoslavije do najzabačenijeg senceta. Ona će prosvetljavati žene proleterke, fizičke i umne radnice, koje su dušom i položajem uz nas, samo ih deli još tamni veo, koji im je preko očiju navuklo ovo gadno buržoasko društvo. Ono ih je načinilo robinjama, a komunizam će ih spasiti ropstva. Put i srestva kojima će do oslobođenja i prave Jednakosti doći pokazaće im „Jednakost“.

Zato je dužnost svih žena da čitaju svoj polumesečni list „Jednakost“. *Na posao, drugarice, da i mi prisvojimo svoj deo u borbi za komunizam, za socijalističko društvo, za Jednakost.*

ЗА ПОЛИТИЧКУ ЈЕДНАКОСТ

Живимо у једном добу, које пре личи на дивљаштво но на цивилизацију. Место да идемо напред буржоаско друштво, које је задржало петораски прогрес, гурну нас дубље у већ давни преживљено детињство човечанства. Култура буржоаског друштва је само гласирава одваго цивилизаторским законом, — доде је грубо дрво.

И као што је као своју најекзотичнију манифестацију — рат — задржало и усавршава га и ставља све тековине уна људског у службу његовом циљу: *уништавању људи*, тако је исто остало дивљачко и у односу на жену. Жена у маси данас стји тамо где је била и пре 5000 година, докле историја догледати може. Пета огрепачења, пете воге, пета ланци. Ништа се није изменило. Само су јој лабавији и не стезу је тако јако.

Целокупан политички живот до сада је био искључива властодина човека, мушкарца. За жене је он био затворен, а на кључаоницу је могла првирати само по која срећна наабравница, коју је повластито сам њен фамилијарно високи положај, или је ту могла ући као средство у рукама човека. Као самосталан, општи, непосредан фактор у политици она се није јављала. Сматрало се да је она ниже, за политичку неспособно биће, ма да је она као врло чест посредник у политици водила боље реч од човека, сва члужих деја или пвена се крила. Колико је само државника било у свету и у нас, чије су жене, рођаке, драгаче и пријатељице водиле у ствари политику, за коју се својим пменом само истцао дотични човек! Француском, Руској, Холандијом, Аустријом и т.д. су од увек владале жене баш и када оне нису биле номинално владарке и државнице.

Али ми не можемо бити задовољне таквим понижавајућим политичким учешћем. А то данас већ увиђају и они који су жену држали обавриво даље од јавног живота. Рат је показао да је женин рад и савет увек био на свом месту; он је оборно све филистарске гатке, предрасуде и лакше теорије. А овај период у коме данас живимо, управо дивимо се, доказује јасно да се без женина учешћа, пуног економског и политичког ангажовања, не да ни замислити одржавање друштва, које је рат гурнуо у дивљаштво. И кад се данас поставља питање: *хоће ли се жена политички наједначити са човеком, пошто се већ економски наједначила и наједначије сав више*, оно се не може одбацити, а да се у исто време не буде на часо да се онда стоји пред дивљом: *варварство или цивилизација*.

Женско се питање не да решити без коректне промене друштвене организације. Али се један нахтев политичке демократије може и мора и данас још остварити, а то је: *политичко наједначене положа и ктаса*. Политички су права социјална права и на њих има права свака зрела јединка, која се у друштву налази, живи и дела. Политичке промене једнако утачу на жену као и на човека. Хоће ли се животи јевтино или скупо, хоће ли се ратовати или живети мирно, хоће ли се боравати у слободи или рамати у ропству, хоће ли се напред у културу или назад у варварство — све су то обична питања од којих зависи живот жене као и човека, у којима се мора питати жена као и човек.

„Једнакост“ лист жена социјалиста (комуниста) Југославије

«Egalité» (Jednakost), le journal des femmes socialistes (communistes) de Yougoslavie

одбор Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) упутио је почетком јануара 1920. године позив свим партијским организацијама да одрже предизборне зборове на којима би се истакао став Партије „за пуна политичка права радног народа и за политичку једнакост полова“¹¹. Централни секретаријат жена упутио је писмо свим покрајинским и месним секретаријатима жена комуниста у коме их моли да 24. јануара 1920. године одрже зборове жена на којима ће се говорити о обесправљености жене и истакнути захтев „за политичко изједначење полова“¹¹. У Радничким новинама објављен је 10. јануара чланак у коме се говори о политичким правима жена и тражи да се донесе изборни закон по коме би сви грађани и грађанке без икаквог ограничења са навршеном двадесетом годином имали активно и пасивно изборно право. Сутрадан, 11. јануара 1920. године, одржан је велики збор жена у Београду на коме се говорило о пожртвовању жене у рату, о њеном положају у друштву и потреби за изједначењем у политичким правима. Радослава Илић¹² упознала је присутне о припремама новог изборног закона, који искључује из политичких права жене које чине половину становништва. Она је истакла улогу жене у привреди и на свим пољима јавне делатности за време рата, као и касније и нагласила да је жена способна да решава све задатке у друштвеном животу. Буржоазија је за време рата обећала женама да ће решити њихова политичка права, али када је то требало да се учини изговарала се да треба мењати Устав, Изборни закон итд. и да је то тешко извршити. Жене су оштро осудиле овакву политику буржоазије и захтевале пуна политичка права. Павле Павловић, истакнути партијски и синдикални функционер, говорио је о жртвама које су дате у току рата; о незбринутости и укључивању жене у привреду; о скупоћи животних намирница и недостатку станова и о интересовању жене за све друштвене проблеме; о укључивању жена у политичке и синдикалне организације радничког покрета, о новој улози жене и потреби за потпуном равноправношћу.¹³ Покрајински секретаријат жена комуниста заказао је за 25. јануар и други збор жена у Београду на коме би се говорило о политичким правима жена.¹⁴ Истог дана одржан је у Земуну велики збор на коме је било 2.500 присутних. Милица Ђурић говорила је о положају жене у друштву, о потреби њене равноправности и позвала жене да се определе за Комунистичку партију која се једино бори за правилно решење женског питања.¹⁵

Према Изборном закону за општинске изборе у Србији и неким окрузима Црне Горе, који је донесен 11. марта 1920. године, и на основу чл. 9 Закона о изборима за Конституанту, жене уопште нису имале право гласа. На предизборним зборовима и у радничкој штампи оштро је осуђен став буржоазије која је половину становништва лишила права гласа. Једнакост,¹⁶ орган жена социјалиста (комуниста) Југославије, је у неколико бројева писала о овом проблему истичући разне обавезе жена у друштву и тражећи уз дужности и права. Пре доношења Изборног закона, преко овог листа, упућен је захтев за политичку равноправност жена следећим речима: „Ми одлучно устајемо и тражимо пуну неограничену једнакост за све људе и све жене без обзира на веру, народност и занимање после навршене 18. године старости. Захтевамо од Владе да одмах донесе закон о општем праву гласа за све грађане и грађанке ове земље. Како ћемо га ми употребити нека се господа из Владе не брину“¹⁶. У Београду је пред општинске изборе организовано неколико зборована којима се говорило о обесправљености жене и о потреби борбе против владајуће буржоазије. На Чукарици је 8. августа 1920. године одржан збор жена на коме се протествовало против буржоазије која женама намеће све дужности, а одузима им право да се боре за своје интересе и да равноправно учествују у решавању свих проблема. Након два дана одржан је збор жена у Хаџи-Поповцу на коме се говорило о општинским изборима и неправди која је учињена према женама не дозвољавајући им да гласају на овим изборима. Сутрадан су демократи хтели да одрже збор на овом подручју, али су жене протествовале против њих и збор није успео.¹⁷ Пред Народним домом у Београду одржан је 19. августа велики предизборни збор на коме је било највише радника. Поред осталих говорника, на збору је у име жена говорила Драга Стефановић.¹⁸ На дан општинских избора, 22. августа 1920. године, жене су у Београду на свим биралиштима протествовале што и оне нису добиле право гласа, а на предизборним зборовима оне су агитовале за победу комуниста на изборима. После избора, 29. августа, у Београду у Улици цара Уроша одржан је збор жена на коме се говорило о најновијем протузаконитом поступку владе, која 26. августа није дозволила изабраним комунистима да уђу у Београдску општину и преузму дужност као законити представници народа.¹⁹ У изборима за Уставотворну скупштину жене Београда су се посебно ангажовале у предизборној агитацији и у

извршавању одређених техничких послова приликом избора. Иницијатори и организатори конкретних акција у овом периоду за потпуну равноправност жене били су комунисти и они су настојали да у ове политичке манифестације укључе што већи број жена радница. На зборовима жена за право гласа, које су организовали комунисти, дошло је до осуде буржоазије и капиталистичког друштвеног поретка у коме је нарочито експлоатисана жена.

III

У Београду је постојао већи број грађанских женских друштава и удружења која су се формирала на националној, социјалној, феминистичко-политичкој и професионалној основи и већина њих се бавила социјално-хуманитарним радом. Прво женско удружење основано је 1875. године у Београду.²⁰ Године 1906. формиран је *Српски женски савез* који је тада имао 12 друштава, а уочи првог светског рата 32 друштва.²¹ У Београду је 21, 22. и 23. септембра 1919. године одржан Први конгрес жена Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца коме су присуствовале представнице грађанских друштава и удружења. На Конгресу је основан Народни женски савез Краљевине СХС, који је 1929. године променио назив и постао Југословенски женски савез.²² У Народном женском савезу било је крајем 1921. године 205, а почетком 1935. године око 400 женских друштава и удружења,²³ која су углавном радила самостално. Већина од њих су кроз хумане и добротворне акције служила величању режима и деловала под патронатом и утицајем владајућих кругова. Савез се није бавио политичким проблемима нити је инсистирао на решавању појединих важних питања која су интересовала већину жена у Југославији.

Прва феминистичка организација *Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права* основана је у Београду априла 1919. године и имала је у програму просвећивање жене и стицање свих грађанских права. Друштво је деловало у оквиру Народног женског савеза Краљевине СХС, али је у програму рада отишло много даље, јер се борило за политичка права жена у оквиру постојећег друштвеног поретка. Оно је касније променило назив и звало се Женски покрет. У Љубљани је 23. септембра 1923. године одржана скупштина женских друштава на којој је основана *Феминистичка алијанса*. У правилима *Алијансе*, између осталог, стоји: „Алијанција феминистичких друштава има за циљ осло-

бођење жене стицањем политичких права и увођењем рефорама, како у погледу измене закона, тако и у погледу измене друштвених обичаја, да би се постигла потпуна једнакост између мушкарца и жене“. *Правила Феминистичке алијансе* су се у току рада мењала, што је зависило од могућности деловања у појединим периодима, али је програм остао у основи исти. Септембра 1926. године, *Феминистичка алијанса* се реорганизовала у *Алијансу женских покрета* и као чланове примала је само друштва Женског покрета.²⁴ Феминисткиње су највише радиле на пропаганди женског права гласа и на реформи законодавства. О свим важнијим законима који су регулисали положај жена у појединим областима друштвеног живота, Женски покрети су преко Алијансе давали своје предлоге. Феминисткиње су се такође активизирале на пољу социјалне заштите деце. Услови за рад Женског покрета били су различити у појединим периодима. У време завођења шестојануарске диктатуре 1929. године, покрет је морао да се одрекне борбе за политичка права жена. Организација Женског покрета у Београду, а и у другим местима, била је доста уска и окупљала је углавном жене интелектуалке. Раднице нису биле обухваћене радом Женског покрета иако су у документима ове организације, која је иступала у име свих жена без обзира на класну и националну припадност, повремено истицани њихови проблеми. Исти је случај и у погледу односа према женама на селу.

Комунистичка партија Југославије је после *Обзнане* и доношења *Закона о заштити државе*, 1921. године, користила разне могућности за остваривање свога утицаја у масама. Комунисти су се укључивали у рад постојећих легалних масовних организација и према датим могућностима кроз њих остваривали своју делатност. Женски покрет који је, као легална организација, водио борбу за политичку равноправност жена, био је најприступачнији за укључивање и деловање жена комуниста. Драга Стефановић, радница, и Десанка Цветковић,²⁵ професор, две најистакнутије жене комунисти у Београду у овом периоду, биле су активне и у друштву Женски покрет. У извештају о раду и стању Независне радничке партије Југославије (НРПЈ), маја 1924. године наводи се, између осталог, да Централни секретаријат жена има своје ћелије у организацијама буржоаских жена — феминисткиња и да користи њихов лист Женски покрет за објављивање својих чланака и расправа.²⁶ После забране рада НРПЈ, јула 1924. године, комунисти нису имали осетнијег утицаја на рад и развитак

Женског покрета у Београду све до оснивања Омладинске секције Женског покрета у јесен 1935. године. Формирањем Омладинске секције, која је деловала под руководством комуниста, друштво Женски покрет у Београду излази из својих уских оквира и освежено новим младим снагама добија могућност за свестранији рад међу женама.

Феминисткиње су приликом избора за поједина представничка тела и доношења изборних закона упућивале петиције и меморандуме влади и организовале зборове жена на којима су тражиле право гласа за жене. Управни одбор Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права у Београду пред општинске изборе, 5. јула 1920. године, уложио је протест код председника владе и председника скупштине што жене нису добиле право гласа за општинске изборе. У предизборној агитацији за Уставотворну скупштину овај одбор је такође поклатио главну пажњу акцији за женско право гласа. Он је 7. новембра 1920. године организовао конференцију на којој је говорено о политичкој равноправности жена у свету и потреби да оне добију право гласа и код нас.²⁷ Феминисткиње су у том правцу усмериле и даље своју делатност. Оне су извршиле обимне припреме за велику скупштину за женско право гласа, која је одржана 8. маја 1921. године у сали „Касине“ у Београду за време заседања Уставотворне скупштине. Женама Београда упућен је посебан позив за скупштину у коме се критикује владин пројект Устава јер није предвидео право гласа за жене. У позиву, између осталог, стоји:

„О ономе што се нашег живота и живота наших породица тиче, ми немамо право да говоримо, гласамо и решавамо.

О свему томе ми смо осуђене да ћутимо, као немо робље, и подносимо све што нам се наметне.

Жене вароши Београда!

Ако би овај пројект постао Уставом, вама ни у будуће не би била призната правна личност. Пред законима и властима ми бисмо и даље биле оглашене за малолетне и малолетне. И даље би у питањима наслеђа, брака и породичних односа ми остале изложене свима неправдама.

Ми жене знамо само за претеране дужности и обавезе. И ропство и понижење остају увек да замењују права на живот достојан човека... Хоће ли југословенска жена данас после страшног рата бити оглашена за малолетну и недораслу, кад су женама многи од културних земаља још пре рата признали политичка права?

Дужност је наша, жене и грађанке, да свом снагом против тога двоструког варварства устанемо“.²⁸

Поред жена Београда, скупштини је присуствовао и велики број мушкараца, а биле су присутне и представнице жена из Љубљане, Загреба, Сарајева, Бањалуке, Дубровника, Скопља, Ниша и Пожаревца. Скупштину је отворила Милева Петровић, професор Друге женске гимназије у Београду, и објаснила важност момента у коме жене захтевају политичка права а затим се изредало седам говорница, које су у име жена разних професија тражиле право гласа за жене. Адела Милчиновић, делегат из Загреба, говорила је о улози жене у породици, друштву и држави и о томе како она има велике обавезе и дужности, али врло мала и скоро никаква права. Алојзија Штеби,²⁹ делегат из Љубљане, у дужем излагању истакла је колико су жене погођене што нису добиле активно и пасивно право гласа за изборе у Уставотворну скупштину; о Уставу који је рађен без жена и по чијим одредбама оне имају све обавезе, али не и права; о улози жене у васпитању детета; о важности учешћа жена у општинској управи и о њеном раду у комуналној политици. Лепосава Максимовић-Петковић³⁰ говорила је о правном положају жене осврћући се посебно на параграф 920 Српског грађанског законика; о великом броју инвалида и удовица у Србији које је закон о наслеђу страшно оштетио и њиховом тешком положају без потпоре и заштите и о способности и зрелости жена за политичка права и политичку борбу. Драга Стефановић, књиговезачка радница, осврнула се на реакционарне одредбе које Устав садржи, посебно на став који говори о политичким правима грађана и којим се половина становништва лишава свих политичких права; затим је говорила о запослености жена у појединим гранама привреде; о раду малолетних девојчица од 12—13 година у штампарској и графичкој производњи; о радном времену радница које раде по 10—12 часова дневно у предузећу, а кад дођу кући настављају редовне домаћичке послове и на тај начин продужују радно време; о учешћу жена у стварању културних и материјалних добара и њиховој улози у друштву и породици; о интересовању жена за све текуће проблеме и о њиховом захтеву за потпуном равноправношћу. Катарина Богдановић, професор II женске гимназије у Београду, говорила је о положају жена чиновника које су неравноправне не само у политици, већ и у јавној служби где су њима равномерно додељене само дужности,

Позив
„Женског
покрета“
на скупштину
за право
гласа
жена,
маја
1921. г.



Жене! Београђанке!

Ових дана Уставотворна Скупштина ће донети дефинитивну одлуку о политичким и грађанским правима жене. Владин пројект Устава, какав је из Уставног Одбора изашао, лишава нас и једних и других права.

По томе пројекту Устава ми бисмо поново биле бачене у срамно ропство. Поново би, ако тај пројекат постане Устав жене остале без права гласа и без основних грађанских права. Ако тај пројект постане Устав, и даље ће нама бити забрањено да о уређењу државе и општинске решавамо. Ма да све последице рђаве државне политике и ми сносимо, и ма да од рђавог осветљења, исхране и водовода, од прашине и болештина које даде варош, патимо ми са својом децом више него ико други.

И даље ће од нас одводити наше синове и гонити на страшне ратове, а нас лишавати права да о рату решавамо.

И даље ће се без нашег питања набацивати на плећа наша и наших породица огромни државни дугови и без нашег учешћа разреживати порези и терети.

Ни о томе, ни о скупоћи која нас дави, ни о станбеном питању које нас тишти све, немамо ми права по овом пројекту Устава ни уста да отворимо.

О ономе што се нашег живота и живота наших породица тиче, ми немамо права да говоримо гласамо и решавамо.

О свему томе ми смо осуђене да ћутимо, као неко робље и подносимо све што нам се даметне.

Жене вароши Београда!

Ако би овај пројект постао Уставом, нама ни у будуће не би била призната правна личност. Пред законима и властима ми би смо и даље биле оглашене за малоумне и малолетне. И даље би у питањима наслеђа, брака и породичних односа ми остале маложене свима неправдама?

Ми, жене, знамо само за претеране дужности и обавезе. И ропство и понижење остају увек да замењују права на живот достојан човека.

Ето, какав нам живот носи владин пројект Устава који нас лишава права гласа.

Жене, Грађанке Београда!

Хоће ли тај данашњи пројект постати кроз неколико дана Уставом? Хоће ли Југословенска жена данас после страшног рата бити оглашена за малоумну и недораслу, кад су женама многи од културних вемаља још пре рата признали политичка права?

Дужност је наша, жене и грађанке, да свом снагом против тога двоструког варварства устанемо.

Дужност је наша да најодлучније одбацимо ту двоструку увреду за Југословенске жене.

Своја права она је крваво у току страшног рата заслужила!

Своје способности она је највећим мукама рата, окупације и ропства доказала! Сва су њена права давно и сјајно испуњена! И жена, која је била способна да и у најдирљивим данима и под најтежим условима врши дужност и жене и човека, та жена **имаће** способности да ужива и своја политичка права.

Тих заслужених права нас лишава владин пројект Устава.

Жене, Београђанке!

Ради борбе и ради протеста против и даљег поробљавања жене, ради испуњења наших оправданих вахтева и права,

Жене Београда!

изађите све без разлике класа и занимања на

Ванредну

Велику Скупштину

која ће бити у недељу 8. маја у 9 часова пре подне у сали
КАСИНЕ на ТЕРАЗИЈАМА

на којој ће говорити представнице Женског покрета и делегати.

Доле са данашњим пројектом Устава!

Доле ропство Жене!

Живело Женско Право Гласа!

Живело Ослобођење Жене!

Милорад Штимацкић, Рад. Београд, Крале Милоша 21

L'apel
du «Mouvement
féminin»
à l'assemblée
pour
le droit
de vote
des femmes,
mai 1921

а знатно смањена права. Она је затим нагласила да су жене у свим струкама мање плаћене од мушкараца, да оне имају законских сметњи у професионалном унапређењу, да су принуђене да заобилазним и спорим путевима захтевају иста права на рад, зараду и унапређење, да је неопходно да оне добију право гласа и да се непосредно боре за остварење потпуне равноправности у друштву. Љубица Цермановић у свом излагању заступала је жене са села, којих је такође било на скупштини. Она је говорила о неписмености на селу; о раду сеоске жене у рату и после рата; о положају удовица на селу, које живе тешко без ичије помоћи, и позвала жене да се боре за своја права. Последња говорница на овој манифестацији за женско право била је Милева Милојевић учитељица у Београду. Своје излагање она је посветила материнском позиву жене и великој улози коју она има у васпитању детета. На крају је прочитана и усвојена резолуција у којој се, између осталог, захтева једнако и опште, активно и пасивно политичко право гласа за све жене. Резолуција је преко Народног женског савеза упућена Уставотворној скупштини и с њом су посланици били упознати на XXXI редовном састанку од 17. маја 1921, али се по том питању ништа није учинило, изузев излагања неких посланика који су заступали мишљење да женама треба дати право гласа.³¹

Народни женски савез и Феминистичка алијанса имали су могућности да се у овом периоду свестраније и енергичније заложу за политичка права жена али те организације, изузев појединих жена и друштава, нису имале иницијативе нити су показале нарочит интерес за стварно решење овог проблема. Њихове акције за право гласа жене сводиле су се углавном на повремене разговоре, молбе, петиције, зборове и резолуције. Да би се побудио интерес жена за политику и ради пропаганде и политичког образовања жена, Управа друштва Женског покрета у Београду упутила је позив свим политичким групама у Парламенту да пошаљу своје представнике који би одржали по једно предавање о статутима и главним идејама своје странке, о гледишту своје странке на женско право гласа и дали мишљење о уласку жена у политичке партије. Све политичке групе, изузев Југословенске муслиманске организације, су се одазвале овом позиву и њихови представници су у току 1926. године одржали предавања и разговоре у *Клубу Женског покрета* у Београду. Радослав Агатоновић, народни посланик, говорио је у име Демократске странке о жени у породици, жени

у друштву и жени у политици. Он је изнео краће податке о учешћу жена у политици и давању права гласа женама у неким европским земљама. Рекао је да се Демократска странка 1920. године, приликом уставне дебате и претреса члана 9. Устава, изјаснила за женско право гласа и да је на свом земаљском конгресу, крајем октобра 1921. године, донела програм и статут у ком се тражи „опште, једнако, непосредно и тајно право гласа“, као и остварење начела потпуне равноправности мушкараца и жена. Светозар Прибићевић, шеф Самосталне демократске странке, изјавио је да у његовој странци питање давања права гласа женама није рашчишћено. Др Јосип Хохњец говорио је у име Словенске људске странке и нагласио да је његова странка 1920. године тражила да се у закон о општинама унесе одредба за женско право гласа, али то није учињено. Др Урош Стајић је у име Земљорадничке странке изјавио да жене треба шире образовати, па им тек онда дати политичка права. Стјепан Радић, вођа Хрватске сељачке странке, изјаснио се у принципу за женско право гласа, али за систем постепености, с тим да општине саме решавају да ли ће жене из њихове општине гласати или неће. Др Лаза Марковић, члан радикалног посланичког клуба, изјавио је да улазак жене у политички живот није од тако велике важности; да је Уставом предвиђено да о женском праву гласа реши закон, али ипак да жене размисле да ли ће се бавити политиком и како; да су млађи чланови Радикалне странке за принцип постепености, а да старији дају отпор за политичко ослобођење жене. Недељко Дивац, представник Социјалистичке странке, и Јаша Продановић, представник Републиканске странке, залагали су се за потпуну равноправност жена и мушкараца.³²

Пред парламентарне изборе 1927. године лист *Женски покрет* је писао о потреби једнаког права гласа за све грађане и захтевао да се женама омогући једнако право учешће у изборима. Алијанса женских покрета предложила је својим члановима да одрже, приликом отварања новоизабране Народне скупштине, манифестационе зборове за женско право гласа. Друштва Женског покрета су се сложила с тим предлогом и одржала зборове за женско право гласа 9. октобра 1927. године. На зборовима је примљена јединствена резолуција у којој се тражи од Народне скупштине да у изборни закон унесе допуну којом ће дати и женама опште и једнако, активно и пасивно право гласа.³³ У споразуму са управом Алијансе женских покрета, Женски покрет у

Београду одложио је манифестацију жена за неко време. Не располажемо подацима о одржавању збора жена у Београду, премда су за њега вршене обимне припреме.

IV

За време шестојануарске диктатуре, Женски покрет није имао могућности да се бори за политичка права жена, па је и делимична активност на том плану престала. Друштво Женског покрета у Београду одржало је 9. марта 1929. године ванредну скупштину на којој су извршене измене у правилима у оном делу који се односи на политички рад међу женама. Стицање политичких права за жене није се више могло у програму задржати. У овом периоду престају са радом нека друштва Женског покрета у унутрашњости, а његова делатност у Београду такође је смањена на минимум. На састанку Алијансе женских покрета, који је одржан 26. јануара 1930. године у Београду, се констатује да је у земљи стање такво да није чудо што опада воља за рад, да се код нас о многим питањима не може слободно расправљати као што могу феминисткиње других земаља. Половином априла исте године на скупштини Женског покрета у Београду се расправљало о неактивности жена и закључено је да се одржавају чешћи састанци.³⁴ Делатност ове организације се углавном ограничила на обавештавање жена о законским пројектима и посредовање код државних органа да се приликом доношења нових закона поправи положај жене у друштву; на организовање предавања и одржавања домаћичких, алфаветских и других курсева. Диктаторски режим у земљи и економска криза условили су кризу и у Женском покрету, за кога су се жене све мање интересовале.

Са извесним одступањем режима диктатуре, почела је и организација Женског покрета у току 1934. године да излази из својих ужих оквира и њен рад се више осећа међу женама. Против редукције жена у државној служби одржани су, у пролеће исте године, зборови жена у Београду, Загребу, Љубљани, Сплиту и Сарајеву, на којима је донесена резолуција и упућена краљу, председнику владе и Министарском савету.³⁵ Активизацији жена допринела је криза политичког система диктатуре и јачање револуционарно-демократског покрета у земљи. Половином јануара 1937. године одржана је скупштина Женског покрета у Београду на којој је, између осталог, о раду овог друштва у време шестојануарске дик-

татуре речено: „И у тим и таквим приликама наш Ж. покрет да би могао да животиари ако већ не да живи пуним животом, морао је скоро да се притаји, да избегава да се о њему много чује и говори, да се одрекне за извесно време борбе за политичка права жена и да се једино бори да тешко извојевана права жене на рад и зараду брани упорно од оних, који су потискивањем жене из свих домена нашег јавног живота, хтели да реше једну од најтежих последица економске кризе — проблем беспослице. Такве прилике избациле су у први ред на место политичких економских питања или боље рећи питања саме егзистенције“.³⁶ У новим условима рада Алијанса Женских покрета допуњује и мења своја правила у којима се каже да је циљ Алијансе да ради на постизавању потпуне равноправности између мушкарца и жене, да спрема жене за грађане свесне својих дужности и права, да води њихову борбу за добијање политичких права, да се брине за њихово политичко васпитање и да ради на увођењу реформи како у погледу закона, тако и у погледу друштвених обичаја.³⁷ Друштва Женског покрета у Загребу, Београду и Сарајеву у овом периоду оснивају омладинске секције, што је било нарочито значајно за развитак Женског покрета у Београду, који се освежио новим младим снагама, окупио много више жена и преко Омладинске секције проширио делокруг свога рада.

Алијанса Женских покрета поново поставља питање политичке равноправности жена и на исти начин као и раније захтева право гласа за жене. Пред петوماјске изборе 1935. године тражено је од посланичких кандидата да одговоре на следећа питања која се специјално тичу жена:

„1) Хоћете ли предложити да се стави на дневни ред промена изборног закона у прилог жени . . . Истичемо да ми жене тражимо опће, тајно право гласа.

а) признајете ли да жена има исто право на изобразбу као и мушкарац?

б) заступате ли принцип да има жена приступ у сва звања под истим увјетима као и мушкарац?

в) јесте ли за консеквентно провођење социјалне заштите мајке и детета?

г) признајете ли за потребу да се рад плаћа по вриједности, без обзира на спол и доба живота по начелу: за једнак рад — једнака плата?

д) одбацујете ли рат као сасвим неујесно средство за рјешавање међународ-

них спорова.“ Већина посланичких кандидата је позитивно одговорила на ова питања,³⁸ али се у пракси ништа није остварило.

Управни одбор Алијансе женских покрета, преко својих друштава, организовао је на дан заседања новоизабране Народне скупштине, 20. октобра 1935. године, у свим већим местима у земљи зборове жена на којима се говорило о положају жене у друштву и захтевало да се новим изборним законом реши женско право гласа. Женски покрет у Београду извршио је обимне припреме за ову манифестацију жена. У просторијама Женског клуба одржан је 11. октобра састанак коме су поред феминисткиња присуствовале и студенткиње Београдског универзитета. На састанку се детаљније расправљало о организацији збора и формиран је Акциони одбор за обављање свих текућих послова. Одбор је штампао и растурао велике и мале плакате преко којих је упутио проглас и позив женама. У прогласу се наводи да жене раде у кући, негују децу, подижу и васпитавају будуће генерације; да раде у фабрикама, радионицама и пољима; да своју интелектуалну снагу посвећују свим гранама државне и самоуправне службе а где год се доносе закони ту немају приступа; затим се захтева да жене буду слободни и равноправни грађани и да оне поред дужности имају и права, а на крају се позивају све жене да дођу на збор за право гласа који ће се одржати 20. октобра.³⁹ Позиву Акционог одбора одазвале су се жене свих професија, па их је око 2.500 учествовало на овој великој манифестацији у Инжењерском дому у Београду. Посебно су биле запажене омладинке са транспарентима и паролама за мир, за веће наднице и за слободу и напредак. На збору је иступило пет говорница, чија су излагања пропраћена са великим интересом. Милена Атанацковић,⁴⁰ председница Женског покрета, поздравила је присутне и говорила о развоју демократије која не постоји у земљи где се жене држе у подређеном положају и где оне немају политичка права. Алојзија Штеби, председница Алијансе женских покрета, говорила је о буђењу грађанске свести код жена које су спремне да поделе с мушкарцима одговорност за судбину народа; о запослености жена у земљама са развијеном индустријом и њиховим организацијама и захтевима; о неправности жене у породици и друштву; о грађанском закону предратне Србије којим је жена до краја понижена; о потреби једнаког награђивања за исти рад и на крају је нагласила да су жене немоћне да се



Les femmes participant au meeting pour le droit de vote des femmes à Belgrade, 20 X 1935

боре за мир без политичких права и да ће се оне управљати према главном принципу, а то је принцип слободе. Драга Стефановић, графичка радница, била је поздрављена с посебним одушевљењем. Она је говорила о животу жене раднице која је пошла у фабрику да помогне исхрану своје деце; о потреби дечијих установа и политичким правима која треба да се дају и женама. Зорка Каснар-Караџић, професор гимназије у Београду, председница Удружења универзитетски образованих жена, иступила је у име жена интелектуалки. Она је истакла да се прави разлика приликом пријема у службу између жена и мушкараца; да се женама оспорава унапређење



Учеснице на збору за право гласа жена у Београду, 20. X 1935. г.

и да им се не дају основна права; да у гимназијама има 1.600 наставница а свега су три на директорском положају и да удате жене имају за трећину и половину мању плату од мушкараца у државној служби. Славка Ђурђевић,⁴¹ студенткиња права, говорила је у име женске омладине, која је први пут нашла своје место на оваквом једном скупу. На крају збора донесена је следећа Резолуција:

„Жене сакупљене на збору удружених жена у Београду, на дан 20. октобра 1935. године, схватајући да за свесно испуњавање грађанских дужности треба да имају утицаја на формирање друштва и државе, траже да се у нови изборни закон унесе

једнако, опште, тајно, активно и пасивно право гласа за све грађане мушке и женске“.⁴² Резолуција је упућена влади и Скупштини. После дужег времена у Београду се успела одржати ова значајна манифестација за женско право гласа. Жене су се почеле више интересовати за политичке прилике у свету и земљи и инсистирати на политичкој равноправности, како би и оне са пуно права могле учествовати у свим акцијама које се воде на линији борбе за мир и више допринети јачању општег антифашистичког фронта. Овај збор, коме је присуствовао велики број жена свих занимања и професија, значио је прекретницу у окупљању и политичкој активизацији жена у Београду.

V

У припремама збора за право гласа жена у јесен 1935. године, на иницијативу Комунистичке партије, долази до оснивања Омладинске секције Женског покрета у Београду чија је председница била Митра Митровић.⁴³ Преговоре са Управом Женског покрета у Београду око оснивања Омладинске секције водиле су Митра Митровић и Добрила Карапанџић,⁴⁴ које су у то време биле чланови Комисије за рад међу женама при Покрајинском комитету КПЈ за Србију. До првог сусрета између Управе Женског покрета и представница женске омладине и Удружења студенткиња дошло је 11. октобра 1935. године када се договарало о припремама збора за право гласа жена. На линији борбе за мир и демократију омладинке се повезују са феминисткињама и преко организације Женског покрета налазе могућности за шире окупљање омладине и успешније деловање међу женама. Организација Женског покрета била је уска и одржавала се захваљујући активности неколицине интелектуалки, па је иницијативу за стварање Омладинске секције Управа одмах прихватила, јер је добила нове младе снаге које су спремне да се са много више елана боре за политичка права и потпуну равноправност жене.⁴⁵ Оснивање Омладинске секције Женског покрета која је постала центар активности жена у Београду представљало је велики успех КПЈ у легализовању рада са женама. У извештају по појединим проблемима о стању организације КПЈ у Србији, који Станоје (Сретен Жујовић) шаље Централном комитету КПЈ, 13. августа 1936. године, о раду међу женама се каже: „Овај рад се врши преко Женског покрета и Лиге жена за мир и слободу. У унутрашњости су

то за сада само покушаји да се организују по неки састанци или предавања. Приликом организовања зборова издавани су леци упућени женама и може се рећи да је било зборова на којима су и жене присуствовале што за Србију представља нову појаву⁴⁶. Из овог извештаја, који се претежно односи на рад међу женама у унутрашњости Србије, се најбоље види како је у оно време било тешко радити са женама и колико је напора требало уложити да би се оне политички активизирале и бориле за сопствену равноправност.

Омладинска секција била је организационо и програмски уско везана са Женским покретом у Београду, али је у раду била самостална и превазилазила је оквире програма феминисткиња, нарочито када се радило о ширем окупљању жена и организовању масовних акција против рата и фашизма. Она је убрзо окупила велики број напредних младих жена свих занимања: државне чиновнице, приватне намештенице, домаћице, студенткиње и раднице углавном из Београда, а било их је и из унутрашњости Србије. Унутар секције развио се интензиван идеолошко-политички рад. У просторијама Женског покрета у Београду (Цара Лазара 11) једанпут недељно држана су предавања и дискусије о актуелним друштвено-политичким проблемима и о положају жена код нас и у свету; организовани су разни курсеви, алфабетски течајеви, забавне вечери, јавне приредбе и издаване зидне новине. Према склоностима и интересовањима омладинки, формиране су 4 подсекције које су обухватале по 20 до 40 учесница. На састанцима тих подсекција оне су проучавале политичку економију, развитак друштва, историју напредних женских покрета и анализирале савремену политичку ситуацију. Њима су руководили чланови КПЈ, који су редовно обезбеђивали марксистичку и другу потребну литературу за рад у овим групама. У свим акцијама које је организовао Женски покрет у Београду, чланице Омладинске секције узимале су активног учешћа и биле стварни поборници за остварење равноправности жена. Оне су нарочито инсистирале на омасовљавању Женског покрета и стварању његових друштава у унутрашњости Србије. Преко својих представница, Омладинска секција је учествовала у раду других женских и омладинских организација у граду, а најуже је била повезана са студентским организацијама и редовно је учествовала у свим њиховим акцијама. Од 1937. године Омладинска секција се брже развија и њена делатност међу женама знатно се осећа. Жене масовније учествују

у антифашистичком покрету и у многим акцијама које КПЈ организује. Исте године формирана је посебна партијска ћелија у којој су били чланови КПЈ који су радили у Омладинској секцији и Редакцији листа *Жена данас*, и то: Јелисавета (Бешка) Бембаса,⁴⁷ Добрила Карапанџић, Милица Шуваковић,⁴⁸ Олга Алкалај,⁴⁹ Олга Јојић,⁵⁰ Митра Митровић, Боса Цветић,⁵¹ Боба Ђорђевић,⁵² Преко Вукице Митровић⁵³ и Цане Бабовић,⁵⁴ Покрајински комитет КПЈ за Србију остваривао је директан увид у делатност Омладинске секције и помагао је у свакодневном раду.⁵⁵ Током рада ова партијска организација се развијала и убрзо попуњавала са најактивнијим омладинкама из ове секције.

У почетку заједничког рада било је доста неразумевања и неслагања између Управе Женског покрета и Омладинске секције у Београду, што је констатовано и на скупштини Женског покрета која је одржана половином јануара 1937. године у Београду, Улица цара Лазара 11. Око организовања прве заједничке акције, збора за право гласа жена октобра 1935. године, Омладинска секција дошла је у сукоб са Управом женског покрета. Омладинке су претрпеле критику због садржаја транспарената и парола које су носиле на збор и због тога што збор није имао чисто феминистички карактер.⁵⁶ У току даљњег рада омладинке су се прилагођавале постојећим приликама, а и Управа Женског покрета је показивала више толеранције, тако да се сарадња међу њима успешно остваривала до половине 1939. и почетка 1940. године, када се укида Омладинска секција и Друштво Женског покрета у Београду престаје са радом. Омладинке су за свој рад добиле признања и похвале од старијих феминисткиња на јавним скуповима. На годишњој скупштини Женског покрета Београда, која је одржана 4. фебруара 1939. године, посебно је истакнута активност Омладинске секције у извршавању задатака организације Женског покрета Београда. Говорећи о конкретним акцијама, које су током године организоване, председница Алијансе женских покрета Алојзија Штеби је, између осталог, рекла: „Читав тај рад свесрдно је потпомогнут и проширен енергичним радом Омладинске секције, која је окупила око Ж. покрета многобројну женску омладину, пуну снаге и жеље за успехом, који се већ показао у њеном унутарњем раду изграђивања женске омладине и самосталном раду међу женама. У том правцу Омладинска секција са великим успехом одржава хигијенска и медицинска предавања на периферији (Чукарица),

чији је резултат постепено буђење интереса ширих слојева жена за своје захтеве.⁵⁷ После споразума Цветковић—Мачек 1939. године, нова влада је обећала доношење слободних политичких закона, па је и доношење новог изборног закона постало актуелно. *Жена данас* је покренула акцију за женско право гласа и око извођења те акције дошло је до неспоразума и неслагања између Управе Женског покрета у Београду и Омладинске секције.

Омладинска секција Женског покрета Београда била је за предузимање ширих и отворенијих акција у борби за остварење равноправности жена и залагала се да Женски покрет поведе широку масовну акцију за право гласа жена. Како су штрајкови и друге акције радничке класе, 1939. и 1940. године, узимали све шире размере и претварали се у политичке демонстрације против режима, рата и фашизма, руководство Женског покрета није било ни за какве масовне акције жена које би могле попримити револуционарни карактер. Омладинска секција, на основу става КПЈ, била је за организовање зборових жена за право гласа, али се Управа Женског покрета у Београду с тим није слагала и то је био предмет дискусије у овој организацији неколико месеци. На седници Управе Алијансе женских покрета, 21. маја 1939. године, којој су присуствовале представнице Женског покрета из Београда, Загреб, Љубљане, Новог Сада, Скопља, Чачка, Јагодине, Бања Луке, Вршца, Сомбора и Приштине, између осталог, расправљало се и о акцији за право гласа жена. Делегаткиње из Београда су сматрале „да ова акција у данашњем тренутку није тако актуелна“ и да се пред њих постављају много озбиљнији и судбоносији проблеми. Међутим, делегаткиња из Новог Сада је предложила да се одржи велики манифестациони збор за право гласа жена у Београду уз учешће представника свих женских покрета у земљи. И остале учеснице у дискусији биле су подељене у мишљењима о овој акцији али на крају је донесен закључак да се организовање зборових жена одгоди за повољнији моменат.⁵⁸ Почетком септембра исте године расправљало се на састанку Управе Алијансе женских покрета о одржавању зборових жена за право гласа жена и закључено је да се они одрже, ако дође до доношења новог изборног закона. После два дана упућен је допис свим женским покретима у коме се предлаже да се зборови жена не одржавају с обзиром на постојећу политичку ситуацију, већ да Управа Алијансе заједно са Југословенским женским савезом поднесе представку за тај

захтев председнику владе, потпредседнику Мачеку и још неколицини министара.⁵⁹

Иако је руководство Женског покрета Београда било против зборових жена у овом моменту, Омладинска секција остала је при својем ставу и наставила са припремама за организовање опште акције жена за право гласа. Организатор ове акције постаје редакција *Жене данас*, која иступа у јавност октобра 1939. године са „Апелом за право гласа жена“. У Апелу се, пре свега, напомиње да је влада споразума Цветковић—Мачек у свој програм ставила „доношење слободних политичких закона“, па се указује да у оквиру таквог обећања и жене морају добити „опште, активно и пасивно право гласа, као први предуслов за равноправност“. Редакција је позвала све жене и све женске организације — феминистичке, мировне, просветне и хумане — да искористе овај моменат и да поведу јединствену акцију за право гласа жена, предлажући им као први корак у тој акцији — сакупљање хиљада потписа за право гласа. Овим Апелом *Жена данас* се обратила и свим сталешким и стручним организацијама, синдикатима, омладини, јавним радницима и политичким личностима које се боре за право човека. Предложено је да се оснивају одбори за право гласа жена који ће организовати сакупљање потписа, вршити пропаганду међу женама и водити акције путем представки, конференција, зборових и митинга. На крају Апела каже се: „Све организације, које стоје на принципима слободе нека се преко својих представника, које ће послати у одбор, изјасне за право гласа жена, и тиме пруже подршку овом оправданом захтеву“.⁶⁰

„Апел за право гласа жена“ разликује се од свих дотадашњих аката по томе што је ову акцију поставио на најширој платформи. Иза оваквог Апела стајала је Омладинска секција Женског покрета Београда и кроз њега је дошла до изражаја линија КПЈ у то време. Овај Апел прихватиле су организације Женског покрета у унутрашњости и он је наишао на најшири одзив жена свих занимања. Захваљујући томе, ово је постала најшира и најмасовнија акција која је изведена кроз организацију Женског покрета у току његовог постојања.

На седници Управног одбора Алијансе женских покрета која је одржана 12. новембра 1939, између осталог, расправљало се о Апелу *Жене данас* и о току акције за право гласа жена. Појединим друштвима Женског покрета у унутрашњости је приговорено што су повели акцију за право гласа по упутствима *Жене данас*, а не по упутствима Алијансе и примећено је да по-

стоји неслагање између младих и старијих чланица Покрета у Београду. Председница Алијансе позвала је представнике друштва Женског покрета да се изјасне да ли су за одржавање зборова за право гласа жена. Председница Женског покрета из Београда је рекла да су оне против збора „пошто се на збору не може говорити о свим актуелним питањима спољне и унутрашње политике с обзиром на данашњу политичку ситуацију код нас и у свету“. Приликом гласања пропао је предлог београдског Женског покрета пошто су се представнице девет друштава изјасниле за, а четири против одржавања зборова и на тај начин одлуком већине организација Женског покрета у целини се укључује у акцију за право гласа жена. Затим се расправљало о конкретним мерама које треба предузети да би ова акција што боље успела. Закључено је да се упути Апел за право гласа жена руководствима политичких странака који би преко својих странака требали потпомоћи ову акцију. Апел је упућен: Главном одбору Југословенске радикалне заједнице Београд,

Главном одбору Југословенске националне странке Београд,

Главном одбору Самосталне демократске странке Београд,

Главном одбору Земљорадничке странке Београд,

Главном одбору Радикалне странке Београд,

Главном одбору Хрватске сељачке странке Загреб.

У Апелу се, поред осталог, наводи: „Ми тражимо активно и пасивно право гласа за сва законодавна и самоуправна тела под истим условима који буду важили и за мушкарце, тражимо да буде право гласа опште и једнако, а гласање тајно. Политичку партију која се оглуши о овај захтев, не можемо сматрати за партију која води рачуна о потребама целокупног народа.“⁶¹

Алијанса женских покрета штампала је дописнице⁶² са текстом захтева за право гласа, које су жене потписивале а затим слале председнику владе Драгиши Цветковићу. Дописне карте су упућене друштвима Женског покрета која су организовала потписивање, сакупљање и слање дописница преко бановина у одређени дан.

Крајем новембра и почетком децембра 1939. године одржани су зборови за право гласа жена у више места у земљи, организовано је прикупљање потписа и потписивање и слање дописница председнику вла-

де. Основани су посебни одбори за право гласа жена, који су се бринули о успеху ове акције у дотичном месту. У Београду су организована три збора.

Београдске студенткиње, у згради Универзитета, приредиле су 22. новембра 1939. године збор посвећен женском праву гласа. Поред жена на збору је био велики број мушкараца. Први је говорио др Бора Д. Милојевић, професор Универзитета. Као биолог, он је говорио о жени и мушкарцу у светлости биологије и нагласио да у органској структури мушкараца нема ништа што би га стављало у виши ред изнад жене. Књижевница Милка Жицина, члан редакције листа *Жена данас*, у излагању је нагласила да се не може говорити о демократији и демократизацији земље док год и жене не добију своја политичка права, а затим је сликовито приказала положај жене на селу и у граду. Др Ана Божић говорила је о правном положају жене задржавајући се на Српском грађанском законнику који је био на снази и његовим застарелим одредбама које су посебно потцењивале и омаловажавале жену. На крају је у име Омладинске секције Женског покрета говорила Боба Ђорђевић о положају женске омладине и о политичким правима жена.⁶³

Сутрадан, 23. новембра, одржана је конференција за право гласа жена у Инжењерском дому у Београду коју је организовала *Жена данас*.⁶⁴ На конференцији је било око 2.500 учесника и то жена свих занимања а затим и мушкараца и омладине у већем броју. Пошто су просторије биле мале, многи који су дошли да присуствују овој значајној манифестацији жена морали су да се врате. Конференцију је отворила Олга Тимоотијевић,⁶⁵ уредник листа *Жена данас*, објаснила значај ове женске манифестације и укратко се осврнула на положај жена појединих професија које би требало да добију право гласа као први корак у остварењу потпуне равноправности. У име Женског покрета Београда и Југословенског женског савеза говорила је Милена Атанацковић о напорима које су улагале ове женске организације за остварење равноправности жена. Иако се феминистичка борба, истакла је она, држи по страни од свих политичких утицаја, она је у суштини политичка борба, јер је заснована на захтевима за равноправност грађана једног народа, за равноправност међу народима и на начелу слободног исповедања свог политичког убеђења. У име универзитетски образованих жена говорила је др Ана Божић, а у име Лиге жена за мир и слободу Даница Зечевић.⁶⁶ Она је указала на тренутке које човечанство пре-

живљује, на страхоте рата који се поново води и нагласила да се жене боре за боље друштвене односе, за ново друштво у коме се неће правити разлика међу расама, религијама, друштвеним слојевима и половима. Затим је иступило више говорница које су осветљавале положај и захтеве жена појединих занимања, друштава и удружења. Јелена Ђетковић⁶⁷ говорила је у име радница; Љубица Божић у име банкарских, трговачких и индустријских радника; Зора Радовановић, учитељица, у име учитељског удружења; Надежда Јаковљевић у име поштанских чиновница; Мира Радуновић у име приватних намештеница; Софија Алмули у име јеврејских жена; др Марија Гајић о женама лекарима; Никица Благојевић о сеоској жени; Даринка Павловић у име мајки са ванбрачном децом; др Зора Илић у име лекара стажера; Олга Алкалај у име адвокатских приправника; Ида Бабудер у име жена агронома и Неда Божиновић⁶⁸ у име студенткиња. На крају конференције донета је резолуција у којој се констатује да жене учествују у свим грамама привреде и зато сматрају неопходним „укидање и спречавање сваке неједнакости жене у раду, давање једнаких плата и надница за једнак рад, стварну заштиту жене на раду и пуну заштиту материнства. Бројно учешће жена у привредном животу и њихова друштвена улога као раднице и мајке нужно захтева да им припадну и сва грађанска и политичка права“. У Резолуцији се даље напомиње да једно од права, које би било први корак ка равноправности жене, јесте опште право гласа за све жене, да никакве разлоге који би говорили против учешћа жена у политичком животу не сматрају оправданим ни убедљивим и зато траже „да се новим изборним законом за Народну скупштину да опште активно и пасивно право гласа свима женама у слободним и тајним изборима.“⁶⁹ По успеху ове конференције на којој су иступиле представнице жена разних професија и појединих друштава и удружења из Београда види се оправданост једне овакве манифестације жена и потврђује правилност рада Омладинске секције у Београду и редакције листа *Жена данас*.

Трећи збор за право гласа жена у Београду организовала је Алијанса женских покрета 26. новембра 1939. године. На збору је било неколико хиљада присутних, који су испунили главне и споредне просторије Инжењерског дома. По свом саставу он се разликовао од претходних манифестација жена. Поред Београђанки њему су присуствовале представнице жена из Новог Сада, Сомбора, Вршца, Јагодине, Крагујевца, Ни-

ша, Чачка, Шапца, Лесковца и Сарајева. Затим су дошле жене из села Пазове, Белог Потока и Парцана. Збор је отворила председница Алијансе женских покрета Алојзија Штеби и рекла да је овај збор само део напора да се жени призна грађанска и политичка равноправност, да је политичко просвећивање жена једна од најважнијих акција у склопу опште борбе за равноправност. У име Женског покрета из Новог Сада говорила је Катарина Маринковић о политичком положају жене и о разликама у правима између мушкарца и жене. Она је нагласила да ће се жене опредељивати појединим политичким партијама као и мушкарци и да ће тако и гласати. Затим је говорила Милена Мохорич, представница Женског покрета из Љубљане о социјално-политичким захтевима жена, о неравноправности између мушкараца и жена и нагласила да Словенке желе да сарађују са свим женама у борби за извојевање потпуне равноправности. Душанка Букић, председница Женског покрета из Ниша је рекла да су политичка права средство да жене дођу до ослобођења, да се ослободе вековног туторства; затим се осврнула на застарелост Српског грађанског законика који је био на снази; на положај жене сељанке, раднице и интелектуалке и нагласила да је крајње време да се жени да право гласа да би пре рата могла да се залаже за мир. У име Југословенског женског савеза говорила је председница Удружења универзитетски образованих жена Зорка Каснар-Караџић и истакла да овај Савез у име 50.000 својих чланова тражи право гласа за жене. Нарочито интересно излагање је било Милке Жицине, која је говорила у име редакције листа *Жена данас*. Она је, између осталог, рекла: „У нашој борби ми нисмо саме. С нама је читав народ, јер је борба жена за политичка права део опште борбе за праведнији и бољи живот. Ми данас носимо последице дела створених без народа, мимо народа, и зато против народа. Зато ми стојимо данас овде и гласамо — ма да нам то гласање не признају — за мир, за хлеб, за демократију.“ У име Омладинске секције Женског покрета Београда говорила је председница ове секције Боба Ђорђевић о економском и друштвеном положају омладине. Последња говорница на овој великој манифестацији жена била је Милена Атанацковић, председница Женског покрета у Београду. Она је рекла да жене траже право гласа да би укинуле неједнакости, да би помогле социјалном, просветном и културном подизању свога народа и да би допринеле бољим међусобним односима.

За женско право гласа

ЖЕНЕ!

Обећава се демократизација јавнога живота. Може се десити да меродавни забораве на жене одмах код првих нових закона који се доносе у томе циљу — закона о изборима за законодавна и самоуправна тела. Права демократија мора подједнако обухватити цео народ, мушкарце и жене.

Стога позивамо све жене — домаћице и мајке, мануелне и интелектуалне раднице из села и града, омладину, и све оне који желе да нас помогну у нашем настојању да жене добију политичка права — **ДА НЕИВОСТАВНО ДОЂУ НА**

ЈАВАН ЗБОР

који ће се одржати У НЕДЕЉУ, 26 НОВЕМБРА 1939 ГОДИНЕ у великој дворани дома Удружења југословенских инжењера и архитеката, Краља Фердинанда улица бр. 7, у 10 часова пре подне.

У заједничкој манифестацији тражићемо од меродавних да учине крај политичкој басправности жена.

На збору ће говорити:

Катарина Маричковић, председница Женског Покрета из Новог Сада; Мохорич Милена, чланица Женског Покрета из Љубљане; Душица Ђукић, председница Женског Покрета из Ниша; Борка Караџић, председница Удружења универзитетски образованих жена; Милка Жацина, књижевница; Боба Ђорђевић, за Омладинску секцију Женског Покрета у Београду; Милена Атанацковић, председница Женског Покрета из Београда.

СВЕ ЖЕНЕ НА ЗБОР!

Алијанса Женских Покрета

Штампа „Привредник“ — Београд

Позив
Алијансе
женских
покрета
на збор
за право
гласа
жена
у Београду,
26. XI 1939. г.

*L'appel
de l'Alliance
es mouvements
féministes
pour
le meeting
pour
le droit
de vote
des femmes
à Belgrade,
26 XI 1939.*

Са збора
за право
гласа
жена
у Београду,
26. XI 1939. г.



Le meeting
pour
le droit
de vote
des femmes
à Belgrade,
le 26 XI 1939

Учесници
на
конференцији
за право
гласа
жена
у Београду
23. XI 1939. г.



Les participant
à la conférence
pour
le droit
de vote
des femmes
à Belgrade
23 XI 1939

На крају је збор донео резолуцију која гласи: „Жене из разних крајева Југославије, сакупљене 26. новембра 1939. године на јавном збору у Београду, једнодушно траже да се унесе у нови изборни закон одредба којом ће добити жене активно и пасивно, опште и једнако право гласа са тајним гласањем за законодавна и самоуправна тела, под истим условима који буду важили и за мушкарце.“

Збор за женско право гласа у Београду поздравиле су многе женске организације из унутрашњости и из Београда и то: Женски покрет Чачак, Женски покрет Јагодина, Женски покрет Вршац, студенткиње из Скопља, студенти и студенткиње из Пожаревца, Скупштина удружења студенткиња из Београда и пожаревачке средњошколке.⁷⁰

Од почетка истицања захтева и организовања зборов за право гласа жена ово су биле највеће манифестације за потпуну равноправност жена. Апелу за право гласа жена који је упутила *Жена данас* одазвале су се масовно жене Београда. То нам говори да је КПЈ остварила приличан утицај међу женама у Београду јер је она преко легалних женских организација била организатор ове акције за женско право гласа.

Неслагања до којих је дошло између Управе Женског покрета у Београду и Омладинске секције по питању организовања масовних зборов за право гласа жена и даље су се продубљивала и изгледиле за успешнију сарадњу постајали су све слабији. Акција за право гласа жена била је последња акција коју је организовала Омладинска секција кроз Женски покрет. Тада је дошло до отворене диференцијације у Женском покрету Београда и размимоилажења између Омладинске секције и руководства Женског покрета због различитих политичких ставова уопште, а посебно у погледу борбе за политичка права жена.

У Изјави Омладинске секције Женског покрета Београда на годишњој скупштини, од 19. јануара 1940. године, констатује се да је Управа Женског покрета заузела неправилан став у овој акцији и да је у то време сматрала борбу за политичка права жена од петоразредног значаја, а затим се између осталог, каже: „Није то било размимоилажење око једне форме рада, није то било размимоилажење хоће ли се држати зборови или не, радило се о томе хоће ли се мобилисати широки слојеви жена у борби за своја права или не. Наша одлучна критика и одбијање да се задржимо на парцијалним мерама изазвала је Управу Женског покрета да нам пребаци увођење

некакве одређене политике у организацију, мада су хиљаде жена на зборовима у Београду и унутрашњости и својим интересом показале које је за њих горуће питање.“⁷¹ У оваквој ситуацији Управа женског покрета у Београду није била у могућности да обезбеди спровођење својих ставова, па је решила да се на истој скупштини повуче са рада. Истовремено и Омладинска секција је одлучила да иступи из Женског покрета којег више није могла користити за окупљање и ангажовање жена у борби против профашистичког режима и за одбрану земље. После читања Изјаве све омладинке су демонстративно напустиле годишњу скупштину и на тај начин потврдиле своја неслагања са Управом Женског покрета Београда. После ове скупштине Управа Југословенског женског савеза је требало да позове феминисткиње на ванредну скупштину на којој би се одредио правац рада Женског покрета и изабрала нова управа. Пошто то није учињено, друштво Женског покрета у Београду је престало да ради почетком 1940. године.

И поред одређених напора КПЈ и појединих женских организација, буржоазија није решила питање женског права гласа. Жене су у Југославији први пут добиле право гласа у народноослободилачкој борби. Према „Фочанским прописима“ из 1942. године жене и мушкарци имају једнака изборна права. Ова права утврђена су Законом о избору народних посланика за Уставотворну скупштину Демократске Федеративне Југославије, 1945. године, а дефинитивно су потврђена Уставом ФНРЈ, који је ступио на снагу 31. јануара 1946. године.

*

Ова тридесетогодишња борба жена за равноправност јасно је показала да су жене способне да учествују у политичком животу и да су оне дорасле да буду у свим представничким телима.

Учешће жена Србије у првом светском рату, њихово укључивање у привреду и масовније учешће на јавним скуповима оправдали су њихове захтеве и наде да ће и у политичким правима бити изједначене са мушкарцима. Пошто до тога није дошло приликом доношења првог Устава борба за право гласа жена била је актуелна све до другог светског рата.

Од политичких партија једино се Комунистичка партија доследно залагала за женско право гласа и у легалном периоду свога деловања посветила је прилично

пажње овом проблему. Забраном рада КПЈ, акције за право гласа жена постају ређе и своде се на уже размере.

Феминистичка алијанса је у свом програму захтевала опште право гласа за жене и феминисткиње су у овом периоду одржале три веома успешна збора у Београду за женску равноправност. Истина, њихова борба за право гласа жена више се сводила на подношење молби, петиција, резолуција, на организовање посета појединим државним функционерима и разматрања датих обећања да ће жене добити право гласа.

У прогласима, приликом пригодних датума, у резолуцијама и закључцима са по-

јединих скупова, КПЈ је стално истицала захтеве за равноправност жена, али се њен удео у борби за равноправност жена од Обзанае до 1935. године није много осетио. Формирањем Омладинске секције Женског покрета у Београду, КПЈ добија много веће могућности за деловање међу женама и преко омладинки она ради на масовном окупљању жена у борби за њихову еманципацију. Утицај комуниста на рад међу женама осетио се нарочито у акцији за право гласа жена 1939. године, када су у Београду и неким местима у унутрашњости Србије организовани масовни зборови жена.

НАПОМЕНЕ

¹ Параграф 920 овог Законика гласи: „Малолетницима уподобљавају се и сви они који не могу, или им је забрањено сопственим имањем руковати; такви су сви они ума лишени, распикуће судом проглашене, пропалице, презадуженици, којих је имање под стециште потпало, удате жене за живота мужевљева“.

² Устав Краљевине Југославије од 3. септембра 1931. године, члан 55, став 3; параграф 2. Закона о бирачким списковима, од 6. септембра 1931. године, гласи: „Бирачко право има сваки мушки држављанин по рођењу или прирођењу, ако је навршио двадесет и једну годину старости“.

³ Борба за опште право гласа, Радничке новине, орган Српске социјалдемократске партије и Главног радничког савеза, бр. 120, Београд, 7. октобра 1910.

⁴ Архив за раднички покрет (АРП), Свеска записника седница Секретаријата женског социјалистичког покрета; Наша прва реч! Једнакост, орган жена социјалдемократа, бр. 3, Београд, 1. новембра 1910; Убавка Вујошевић: Учешће жена у радничком покрету Београда 1903—1914, Годишњак града Београда, књ. VII — 1960, 353.

⁵ Једнакост, бр. 6, Београд 25. марта 1912; Убавка Вујошевић, н.н. 380.

⁶ Једнакост, бр. 1, Београд 1. јануара 1914.

⁷ Радничке новине, бр. 89, Београд 13. априла 1919.

⁸ Историјски архив КПЈ, том II, Београд 1949, 12, 14, 17.

⁹ Јованка Кеџман: Учешће жена у радничком покрету Југославије 1918—1921. године, Историја радничког покрета, Зборник радова 2, Београд 1963, 39.

¹⁰ Парламент, Слободна реч, потпуно независан политички и друштвени лист, бр. 1, Београд 15. марта 1919.

¹¹ Радничке новине, бр. 6, Београд 7. јануара 1920; бр. 14, 18. јануара 1920, 3.

¹² Радослава Илић била је члан Секретаријата жена социјалдемократа Србије, члан Покрајинског секретаријата жена комуниста Србије. Крајем 1920. године определила се за центрумаше, потписала „Манифест опозиције КПЈ“ и заједно са осталим потписницима Манифеста искључена из Комунистичке партије. Године 1921. била је изабрана у привремени Секретаријат жена социјалиста.

¹³ Радничке новине, бр. 10, Београд 14. јануара 1920. и бр. 12, Београд 16. јануара 1920.

¹⁴ Не располажемо са подацима о одржавању овог збора. — Радничке новине бр. 18, Београд 23. јануара 1920, и бр. 19, Београд 24. јануара 1920.

¹⁵ Милица Ђурић — Топаловић била је члан Покрајинског секретаријата жена комуниста Србије. определила се за центрумаше и крајем 1920. године потписала „Манифест опозиције КПЈ“. Због тога је била заједно са осталим потписницима Манифеста искључена из Комунистичке партије. Године 1921. била је изабрана у привремени Секретаријат жена социјалиста и руководила овом организацијом која није успела остварити већи утицај међу женама у Београду. — Радничке новине, бр. 22, Београд 28. јануара 1920, 3.

¹⁶ Лист Једнакост почео је излазити у Београду 1. октобра 1910. и излазио до половине јула 1914. године као орган жена социјалдемократа. Услед балканских ратова лист није излазио од половине 1912. до почетка 1914. године. После првог светског рата лист Једнакост је почео да излази 1. марта 1920. године као орган жена социјалиста (комуниста) Југославије и излазио је до краја године. Обзаноном је забрањен и рад организације женског комунистичког покрета и даље излагање овог листа било је онемогућено.

¹⁷ За политичку једнакост, Једнакост, орган жена социјалиста (комуниста) Југославије, бр. 1, Београд 1. марта 1920; бр. 9, Београд 1. септембра 1920, 5.

¹⁸ Радничке новине, бр. 199, Београд 21. августа 1920. Драга Стефановић (1890—1967) била је графичка радница. Радничком покрету Србије пришла је 1905. године. Била је члан Управе Удружења књиговезачких радника и радница Србије од 1908. до 1914. године. Од оснивања Секретаријата жена социјалдемократ Србије, 1910. године, била је члан а неко време и секретар Секретаријата. После првог светског рата радила је на обнављању партијских и синдикалних организација. Приликом обнове рада Секретаријата жена социјалдемократа Србије, децембра 1918. године изабрана је поново у овај Секретаријат. Делегат је на Конгресу уједињења априла 1919. године, а на Синдикалном конгресу уједињења била је изабрана за члана Извршног одбора Централног радничког синдикалног већа Југославије. У исто време изабрана је у Централни секретаријат жена комуниста и била је секретар у том Секретаријату до краја његовог деловања, до Обзнане. Била је члан Заменничког извршног одбора КПЈ 1921/22. године и учествовала у раду Савеза графичких радника и радница Југославије. Радила је на оснивању Независне радничке партије Југославије, а почетком августа 1923. године изабрана је у Централни секретаријат жена НРПЈ. Истовремено је била и члан Привременог централног одбора Црвене помоћи. Од 1941. до 1944. сарађивала је са народноослободилачким покретом у Београду. После ослобођења била је неко време члан Главног одбора Јединствених синдиката радника и намештеника Србије и Савеза синдиката графичких радника и радница Југославије.

¹⁹ Једнакост, бр. 9, Београд 1. септембра 1920, 2, 5.

²⁰ Љубица Марковић, Почети феминизма у Србији и Војводини, Београд 1934, 24.

²¹ Др Ана Божић, Положај жене у приватном праву, Београд 1939, 181; Правда Ристић, Реорганизација женских друштава, Женски покрет, свеска 7, септембар 1924, 273. — Априла 1920. почео је излазити лист „Женски покрет“, као орган Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права, а затим као орган Алијансе женских покрета. Лист је са повременим прекидима излазио у Београду до краја 1938. године. У њему су објављивани проблеми и резултати рада женских организација, нарочито Женског покрета; повремено су давана обавештења о раду феминистичких организација у свету и краћи књижевни прилози.

²² У правилима Народног женског савеза Краљевине СХС, између осталог стоји: Члан 3. Циљ је Савезу да преко својих друштава ради на остварењу највиших идеала у погледу хуманог, етичког, културног, феминистичког, социјалног и националног рада. — Споменница са I. конгреса жена Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1921, 107.

²³ Извештај о раду Народног женског савеза за годину 1921., Женски покрет свеска 11 и 12, новембар — децембар 1921, 363; Гласник Југословенског женског савеза, бр. 1, Бе-

оград 30. јануара 1935. Гласник је почео излазити јануара 1935. године и давао је обавештења о раду појединих друштава и удружења Југословенског женског савеза.

²⁴ Штеби Алојзија, О раду југословенских феминисткиња, Женски покрет, бр. 9—10, Београд 15. маја 1931, 2, 3; Женски покрет, свеска 9 и 10, новембар и децембар 1923, 455; Женски покрет, свеска 7, септембар 1924, 292; Организовање Алијансе женских покрета, Женски покрет, свеска 8, октобар 1926, 350.

²⁵ Десанка Цветковић (1889—1967). Била је професор математике. Радничком покрету Србије пришла је 1905. године. Постала је члан Српске социјалдемократске партије 1908, а члан Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста) 1919. године. Активно је радила у организацији жена и у дечијој групи „Будућност“ у Београду. Као делегат Централног секретаријата жена комуниста учествовала је на II. конгресу КПЈ у Вуковару. Уређивала је лист „Једнакост“, орган жена комуниста Југославије и дечији лист „Будућност“. Присутствовала је IV. конгресу Комунистичке интернационале 1922. године. Изабрана је за секретара Централног секретаријата жена НРПЈ, почетком августа 1923. године. Била је члан Централног одбора Црвене помоћи Југославије и због рада у тој организацији ухапшена је 1925. године, али је у недостатку доказа ослобођена од оптужбе септембра исте године. Касније је наставила са илегалним радом.

²⁶ У Београду је 5. августа 1923. године основан Централни секретаријат жена НРПЈ. Драга Стефановић и Десанка Цветковић биле су чланови тога секретаријата. — АРП, фонд КИ, 1924. бр. 33.

²⁷ Зорка Каснар — Карадић, Извештај Управног одбора Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права, Женски покрет, свеска 4, Београд 1921, 120 и 122.

²⁸ АРП, ЦО АФЖЈ, Женски покрет Београд бр. 1; Женски покрет, свеска 4, Београд 1921, 125.

²⁹ Алојзија Штеби (1883—1956) Завршила је 1903. Учитељску школу у Љубљани и до 1912. године радила као учитељица. Од тада се одвојила од учитељског позива и уређивала социјалистичке листове „Зарју“, „Тобачни делавец“, „Женски лист“, „Напреј“ и „Демократију“. После Првог светског рата запослила се у Повереништву за социјалну политику у Љубљани и руководила одсеком за заштиту матере и деце, а 1927. године прешла је у Београд и радила у Министарству за народно здравље и социјалну политику и била шеф библиотеке Централног хигијенског завода до 1940. године. У Љубљани је основала друштво Женског покрета, а почетком марта 1929. године изабрана је за председницу Женског покрета у Београду и на тој дужности била неко време. Више година била је председница Алијансе женског покрета у Југославији и уредник листа „Женски покрет“. Учествовала је на међународним конгресима жена које је организовала Интернационална феминистичка

алијанса у Риму, Вашингтону, Копенхагену и Берлину. Од 1940. године живела је у Љубљани и сарађивала са народноослободилачким покретом.

³⁰ Лепосава Максимовић-Петковић, професор Друге женске гимназије у Београду и управник средњошколског дома. Била је председница друштва Женског покрета у Београду и председница Југословенског женског савеза.

³¹ Право гласа за жене, Београд 1921; Велика скупштина за женско право гласа, Женски покрет, свеска 4, Београд 1921, 124—127; Рад Друштва за просвећивање жене и заштити њених права, Женски покрет, свеска 9 и 10, септембар — октобар 1921, 325; Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, год. I. бр. 24, Београд 1921, 2; Политика бр. 4682, Београд 7. маја 1921, 2; Политика бр. 4684, Београд 9. маја 1921, 2.

³² Женски покрет, свеска 1 и 2, јануар — фебруар 1926, 58; свеска 5, мај 1926, 181; свеска 9 и 10, новембар — децембар 1926. 427.

³³ Женски покрет, бр. 18, Београд 15. октобра 1927, 1—2; Политика бр. 6987, Београд 10. октобра 1927, 10; Време бр. 2085, Београд 10. октобар 1927, 4; Штеби Алојзија, О раду југословенских феминисткиња, Женски покрет, бр. 9—10, Београд 15. маја 1931, 2—5.

³⁴ Женски покрет, бр. 6, Београд 15. марта 1929, 2; бр. 3—4, Београд 15. фебруара 1930, 2; бр. 7—8, Београд 15. априла 1930, 4.

³⁵ АРП, фонд Алијансе женских покрета бр. 30/1937; Женски покрет, бр. 1—2, Београд јануар — фебруар 1934, 9—14; Женски покрет бр. 3, Београд 1934, 18, 29.

³⁶ Жена данас, бр. 4, Београд 1. марта 1937, 2. Лист Жена данас почео је да излази октобра 1936. у Београду и као легалан независан лист излазио до септембра 1940. године а затим је забрањен. Почетком 1943. године поново је почео да излази као орган Антифашистичког фронта жена Југославије. Лист је покренут на иницијативу Комунистичке партије Југославије и у његовој редакцији налазило се неколико жена комуниста које су се највише ангажовале на уређивању и растурању листа, а у исто време су радиле и у Омладинској секцији Женског покрета у Београду. Ово је био један од најквалитетнијих листова који су излазили пред рат. У њему се писало о најактуелнијим друштвено-политичким проблемима у земљи и у свету, пре свега о борби против рата и фашизма, о еманципацији и равноправности жене, о њеном политичком и културно-просветном уздизању и о разним проблемима који су интересовали жене свих професија.

³⁷ АРП, фонд Алијансе женских покрета бр. 30/1937.

³⁸ АРП, фонд Алијансе женских покрета бр. 30/1937; Женски покрет, бр. 3—4, Београд март — април 1935, 45; за политичко ослобођење жене, Жене Хрватске у радничком покрету, Загреб 1967, 269.

³⁹ Институт за раднички покрет Србије (ИРПС), фонд Женски покрет 295; Политика, бр. 9840, Београд 12. октобра 1935, 8; Политика бр. 9846, Београд 18. октобра 1935, 6; Графичар, Билтен савезне организације Савеза графичких радника-ца Југославије у Београду, година I. бр. 3, Београд 17. октобра 1935. 2.

⁴⁰ Милена Атанацковић, рођена у Београду 1894. године. Гимназију завршила у Београду, а Правни факултет у Женеви 1919. године. За време балканских ратова била је болничарка у трећем хируршком одељењу главне војне болнице у Београду. У Првом светском рату организовала је болницу у Врњачкој бањи, а у септембру 1914. прешла у Ниш и тамо радила као болничарка у резервној војној болници. Затим је са српском војском прешла преко Албаније и носилац је Албанске споменице. Од децембра 1919. до јануара 1921. године била је секретар Конзулата Краљевине СХС у Женеви. Од новембра 1921. радила је у Министарству социјалне политике у Београду. Ухапшена је 30 маја 1943. године и била у затвору, а затим у логору на Вањици до септембра 1944. године. Пензионисана је 1945. године.

У феминистички покрет у Београду укључила се 1921. и у његовом раду се истицала све до краја 1940. године. Изабрана је за секретара Женског покрета у Београду 1921. године. Од 1924. до 1936. била је секретар Југословенског женског савеза, а од 1935. до 1941. године председник Женског покрета у Београду. Од јануара 1926. године до краја рата била је члан управе Интернационалне алијансе за женско право гласа, као представница из Југославије. Учествовала је на међународним конгресима и конференцијама жена које је организовала Интернационална феминистичка алијанса у Риму, Паризу, Берлину, Цариграду, Марсељу, Вашингтону и Копенхагену.

⁴¹ Славка Ђурђевић (1914—1943). Гимназију је завршила у Јагодини, а Правни факултет у Београду. По завршетку студија била је адвокатски приправник у Јагодини. На факултету се укључила у напредни студентски покрет и активно је радила у Омладинској секцији Женског покрета у Београду. Члан Комунистичке партије Југославије постала је 1935. године. Пре рата хапшена је неколико пута, а 1937. године налазила се неколико месеци у судском затвору на Ади Циганлији у Београду. По изласку из затвора вратила се у Јагодину и наставила активно да ради у организовању и повезивању партијских ћелија и растурању партијског материјала. Радила је у синдикалним организацијама и у библиотеци. Основала је друштво Женског покрета у Јагодини октобра 1938. године и уз помоћ активисткиња овог друштва организовала је неколико конференција и зборована којима је и сама иступала. Исте године постала је члан Месног комитета КПЈ за Јагодину. Била је један од организатора устанка у свом крају. Ухапшена је 1941. године и краће време провела у затвору. После изласка из затвора упу-

ћена је у моравски срез и тамо је радила на терену све до поновног хапшења и спровођења у логор на Бањици 30. јуна 1942. године. У затвору је страховито мучена и на Бањици стрељана 14. маја 1943. године.

⁴² АРП, фонд Алијансе женских покрета бр. 30/1937, Митра Митровић, Омладинска секција женског покрета, Комунист, бр. 254, Београд 8. марта 1962, 10; Алојзија Штеби, За право гласа жене, Женски покрет, бр. 7—9, Београд, септембар — новембар 1935, 84—115; Алојзија Штеби, Наш велики дан, Гласник Југословенског женског савеза, бр. 8—9, Београд 30. новембра 1935, 59; Политика бр. 9849, Београд 21. октобра 1935, 7, Графичар, бр. 4, Београд 24. октобра 1935, 2.

⁴³ Митра Митровић, рођена у Ужичкој Пожеги 6. септембра 1912. године. Гимназију завршила у Ужицу, а 1934. године дипломирала на Филозофском факултету у Београду. Радничком покрету приступа као студент учествујући у политичким акцијама студената антифашиста Београдског универзитета, где је примљена за члана КПЈ 1933. године. После завршених студија радила је на разним партијским задацима у Београду. Била је члан Комисије за рад међу женама при Покрајинском комитету КПЈ за Србију, председник Омладинске секције Женског покрета 1935. године и један од покретача и члан редакције листа Жена данас. Због револуционарног рада хапшена је више пута пре рата. Отишла је у Народноослободилачку борбу 1941. године и била на политичком раду у војним јединицама, инструктор Централног комитета КПЈ и члан редакције листа Борба. Изабрана је 1942. године у Централни одбор АФЖ-а, а на Другом заседању АВНОЈ-а 1943. године изабрана је за члана АВНОЈ-а. Од октобра 1944. до априла 1954. била је члан Бироа ПК КПЈ за Србију, односно ЦК СК Србије. Између VI и VII конгреса СКЈ била је члан Централног комитета СКЈ. Почетком 1945. године именована је за повереника за просвету АСНОС-а, а касније када је формирана влада НР Србије, за министра просвете. Била је народни посланик Савезне скупштине и претежно се бавила просветним проблемима.

⁴⁴ Добрила Карапанџић, професор Универзитета у Београду. Рођена је 1911. године. Филозофски факултет (група хемија) завршила је 1934. године. Члан СКОЈ-а постала је 1933. године, а убрзо и члан СКЈ. Учествовала је у оснивању Омладинске секције Женског покрета у Београду и у њој активно радила. Била је ухапшена августа 1940. године и у недостатку доказа ослобођена од оптужбе у децембру исте године. Тада је била професор VI београдске гимназије и отпуштена је из службе. Пошто у Београду није могла наћи посао запослила се у Ђуприји, као професор на гимназији, фебруара 1941. године. И у Ђуприји је била хапшена. Одатле је испред Гестапоа побегла јула 1941. године у село Малу Врбицу и ту је остала до краја рата. После рата запослила се у Београду, прво као професор на гимназији а затим на Универзитету.

⁴⁵ АРП, Женски покрет кроз Омладинску секцију, Извештај бр. 2, — 875 ЦО АФЖ Југославије; Митра Митровић, Омладинска секција Женског покрета, Комунист бр. 254, Београд 8. марта 1962, 10.

⁴⁶ АРП, фонд КИ 1936/285. Односи се на рад Женског покрета и Лиге жена за мир и слободу у Београду.

⁴⁷ Јелисавета (Бешка) Бембаса (1909—1942). Као студент права 1931—1932. године укључила се у напредни студентски покрет у Београду. Почетком маја 1933. године била је ухапшена и окривљена за умножавање и растурање партијских летака. У новембру исте године осуђена је од Државног суда за заштиту државе на две године робије. Казну је издржала у Женском казненом заводу у Пожаревцу и изашла 3. маја 1935. године. На робији се тешко разболела. По изласку са робије наставила је студије и завршила правни факултет. Активно је радила у Омладинској секцији Женског покрета у Београду и редакцији листа „Жена данас“. Била је секретар партијске ћелије која је деловала у тој организацији. После бомбардовања Београда побегла је у унутрашњост Србије (околина Ужица) и, приликом формирања првих партизанских одреда 1941. године, ступила у НОБ. У време повлачења партизанских јединица из Србије прешла је у Санџак, затим у источну Босну па у Босанску Крајину. Била је руководилац политичког одељења у I. и II. крајишкој бригади. У јесен 1942. године тешко је рањена и подлегла је ранама у партизанској болници код Босанског Петровца.

⁴⁸ Милица Шуваковић. Рођена је 1911. године у Пакрацу. Студирала је књижевност на Филозофском факултету у Београду. Члан СКОЈ-а постала је 1933. године, а убрзо затим и члан КПЈ. Активно је радила у Омладинској секцији Женског покрета у Београду и у редакцији листа „Жена данас“. У исто време радила је са женама у Земуну и у Београдској подружници СВОТИЧ-а. Пре рата је хапшена, а за време окупације наставила је са радом. Учествовала је у припремању експлозива за диверзантске акције. Отишла је 1941. године у Топлички партизански одред. Фебруара 1942. ухваћена је у Прокупљу, мучена у затвору и пребачена у логор на Црвеном крсту у Нишу. Под именом Јованка Поповић стрељана је на Бубњу 15. децембра 1942. године.

⁴⁹ Олга Алкалај (1907—1942), адвокат. Била је једна од најактивнијих комуниста у Омладинској секцији Женског покрета у Београду и у редакцији листа „Жена данас“. У току лета 1941. учествовала је у припремама за организовање бекства комуниста из затвореничке болнице. Ухапшена је, као члан Привременог месног комитета КПЈ у Београду, децембра 1941. године. После мучења у специјалној полицији пребачена је у логор на Бањици и ту је стрељана 19. новембра 1942. године.

⁵⁰ Олга Јојић. Била је једна од најактивнијих жена комуниста у Омладинској секцији Женског покрета у Београду и у редакцији

листа „Жена данас“. Прикупљала је прилоге и санитарски материјал у Београду за партизанске јединице и одржавала везу са партизанским куририма који су долазили у Београд. Ухапшена је августа 1941. године, а после изласка из затвора отишла је у партизански одред. На терену је ухваћена са још неколико болничарки и стрељана од стране четника у Браићима, новембра 1941. године.

⁵¹ Боса Цветић. Рођена је 1912. године у Гучи код Чачка. Филозофски факултет завршила је у Београду. У напредни омладински покрет укључила се као ученица гимназије у Крушевцу, а затим је наставила рад по доласку на студије. Радила је у Омладинској секцији Женског покрета у Београду и у редакцији листа „Жена данас“, као и у организацији Црвене помоћи. Примљена је у КПЈ фебруара 1935. године. До 1941. године више је пута хапшена. После окупације земље дошла је у Ужице и ступила у Ужички партизански одред 1941. године, а нешто касније прешла је у Ваљевски партизански одред. Са овим одредом марта 1942. године прелази у Босну. Била је у II. пролетерској бригади, а затим члан Политичког одељења VI. крајишке бригаде и руководилац Политодоела XI. крајишке бригаде. Са овом бригадом прешла је у Србију и учествовала у борбама за ослобођење Београда и у борбама а на сремском фронту. Новембра 1944. године отишла је у Крушевац на дужност секретара Округног комитета КПЈ. После рата била је члан ЦК КП Србије, републички и савезни посланик. Сада је судија Уставног суда Србије.

⁵² Слободанка (Боба) Ђорђевић. Учествовала је у напредном студентском покрету од средине тридесетих година до рата. Била је председница Омладинске секције Женског покрета у Београду и члан Мирног одбора студената Универзитета у Београду. Радила је у партијској организацији Савеза банкарских, осигуравајућих, трговачких и индустријских чиновника Југославије (СБОТИЧ). Као комуниста била је ухапшена јула 1941. године. Напазила се у Видинској болници и на Бањици. Априла 1944. године отишла је из Београда у партизане. Умрла је 1958. године.

⁵³ Вукица Митровић (1912—1941). Школовање је прекинула у трећем разреду Учитељске школе у Цетињу. Са породицом је 1932. године дошла у Београд и запослила се у фабрици текстила. Активно је учествовала у раду синдикалне организације, а 1933. постала је члан КПЈ. Више пута је хапшена. Изабрана је у Управу синдиката текстилаца 1936. године и у исто време била је члан Месног комитета КПЈ за Београд. Убрзо је изабрана за члана Покрајинског комитета КПЈ за Србију. За време окупације 1941. године учествовала је у организовању и извођењу саботажа и разних диверзантских акција у Београду. Октобра 1941. године пала је у руке агената специјалне полиције. Страховито је мучена. Пребачена је у логор на Бањици и стрељана 17. децембра 1941. године. Проглашена је за народног хероја.

⁵⁴ Спасенија-Цана Бабовић. Рођена је у Лазаревцу 1908. године. Као врло млада текстилна радница укључила се у раднички покрет у Лазаревцу, а затим у Београду. Члан СКОЈ-а постала је 1927, а члан КПЈ 1928. године у Београду. Радила је на обнављању партијске организације у Београду која је била разбије после завођења шестојануарске диктатуре 1929. године. Због револуционарног рада у Београду била је хапшена 1930. и 1932. године. Од јануара 1934. године била је члан Месног комитета КПЈ за Београд. Следеће године отишла је у Крушевац и радила на стварању партијских организација и организовању штрајкова занатских радника. Крајем 1936. године прешла је на партијски рад у Крагујевац где је постала члан Обласног комитета КПЈ. У пролеће 1937. отишла је на партијски рад у Сарајево, али је убрзо тамо ухапшена. У затвору је подвргнута тешком мучењу, а затим је осуђена на две године робије, коју је издржала у пожаревачкој женској казниони. По изласку са робије 1939. године наставила је са револуционарном делатношћу у Београду где је кооптирана за члана ПК КПЈ за Србију. На V. земаљској конференцији КПЈ 1940. године изабрана је за члана ЦК КПЈ. Од априла 1941. године радила је на припремама устанка у Србији. Октобра 1941. године изашла је на слободну територију, ступила у партизански одред и била је на руководећим дужностима у партизанским јединицама. Радила је на организовању АФЖ. На II заседању АВНОЈ-а 1943. године изабрана је за члана Председништва. После ослобођења вршила је разне дужности у друштвено-политичким организацијама, као члан савезног и републичког руководства КПЈ, Народног фронта, АФЖ, Савеза бораца НОР-а. Била је републички и савезни посланик, а сада је члан Савета федерације.

⁵⁵ Митра Митровић, н.н.; Историјски архив Београда (ИА Београда), Сећање Бобе Ђорђевић, 1771/МГ-IX-65).

⁵⁶ АРП, Женски покрет кроз Омладинску секцију, Извештај бр. 2 — 875/ЦО АФЖ Југославије; Скупштина Женског покрета, Жена данас, бр. 4, од 1. марта 1937, 2.

⁵⁷ Активност жена код нас, Жена данас, бр. 20, март 1939, 14.

⁵⁸ Активност жена код нас, Жена данас, бр. 22, мај — јуни 1939, 20.

⁵⁹ АРП, Женски покрет, Нови Сад бр. 34.

⁶⁰ Апел за право гласа жена, Жена данас, бр. 25, октобар 1939, 3; Политика бр. 11290, Београд 5. новембра 1939, 10.

⁶¹ АРП, фонд Алијансе Женских покрета бр. 129; Записник одборских седница Женског покрета у Новом Саду II/6, 49, 52—53.

⁶² Текст дописнице гласи:

„Алијанса

Женских покрета

Место

Господине Претседнице,

Жене Југославије траже опште, једнако, тајно, активно и пасивно право гласа за сва

законодавна и самоуправна тела под истим условима који буду важили и за мушкарце. Жене очекују од Вас и Краљевске владе да ове њихове демократске захтеве спроведете кроз нови изборни закон.

Потпис.“

АРП, фонд Алијансе Женских покрета, бр. 129.

⁶³ Академија посвећена женском праву гласа, Политика бр. 11308, Београд 23. новембра 1939, 13; Велики збор жена на Универзитету, Време, бр. 6407, Београд 23. новембра 1939, 9.

⁶⁴ У организовању конференције „Жени данас“ прикључиле су се многе организације и заједно са њом водиле читаву акцију за право гласа, и то: приватне намештенице, чиновнице разних струка, намештенице из поштанско-телеграфске службе, младе интелектуалке — стажерке (правнице, агрономке, лекарке и студенткиње), а од удружења: Лига жена за мир и слободу, јеврејска женска друштва и друштво „Незаштићена мајка и дете“. Женски покрет, Југословенски женски савез и Удружење универзитетски образованих жена, уместо активне сарадње у припремама ове конференције, узели су само учешћа у иступању на конференцији, јер нису могли да не учествују на једној феминистичкој манифестацији. — Жена данас бр. 26, јануар — фебруар 1940, 14—16.

⁶⁵ Олга Тимотијевић. Рођена је 3. августа 1903. године у Београду. Филозофски факултет завршила је 1925. године у Београду. Учествовала је у средњошколским штрајковима 1919. и 1920. године. На факултету је била активна у удружењу студенткиња. Пре рата бавила се преводилачким радом. Била је у Лиги жена за мир и слободу и цело време залагала се за равноправност жена. Учествовала је у раду Омладинске секције Женског покрета у Београду. Преводила је антифашистичку белетристику за водеће напредне листове и часописе. Била је власник и уредник листа „Жена данас“ од фебруара 1938. до краја 1939. године. Активно је учествовала у акцији за право гласа жена у јесен 1939. године. У име редакције листа „Жена данас“ говорила је на конференцијама за право гласа жена у Београду, Чачку и Сремској Митровици. За време окупације набављала је лажне легитимације и пасоше за Јевреје и илегалце. Организовала је слање пакета у заробљеништво Јеврејима. Прихватала је у стан илегалце из Београда и унутрашњости и помагала НОБ. Ухапшена је 1943. године и неко време провела у затвору Гестапоа у Београду. После ослобођења изабрана је у Градски одбор АФЖ у Београду. Запослила се у Главном одбору АФЖ за Србију, а затим је радила у библиотеци ЦК КПЈ, Министарству просвете Србије, Издавачком предузећу „Дечја књига“ и у редакцији зборника „Жене Србије у НОБ“. Пензионисана је 1966. године.

⁶⁶ Даница Зечевић (1889—1967). Завршила је Вишу девојачку школу у Загребу, а затим била наставник Женске занатске школе у Мостару. После Првог светског рата прешла је у Београд и почела да ради у женским орга-

низацијама. Од 1931. до 1941. била је председница Лиге жена за мир и слободу у Југославији. Сарађивала је са Омладинском секцијом Женског покрета у Београду и у листу „Жена данас“. Преко ње су комунисти остваривали делатност у Лиги жена за мир и слободу. Ишла је више пута у иностранство на међународне конференције и конгресе Лиге жена за мир и слободу и залагала се за потпуну равноправност људи без обзира на пол, нацију, расу и веру. Због својих напредних схватања и наступања на овим скуповима, позивана је на саслушања и два пута је хапшена 1934. и 1937. године. За време рата била је под присмотром Гестапоа, а после ослобођења активно је радила у организацији Народног фронта. Била је члан југословенске делегације на конгресу Лиге жена за мир и слободу у Ђрислу 1946. године. Умрла је 1967. године.

⁶⁷ Јелена Ђетковић (1916—1942). Пред рат је била кројачка радница у Београду и једна од најактивнијих жена комуниста. Члан КПЈ постала је 1936. године. У првим данима устанка 1941. године била је у Босни где је као курир одржавала везе између штабова партизанских јединица. Октобра 1941. године повучена је у Београд на дужност секретара месног комитета КПЈ. Организовала је велики број акција у Београду. Ухапшена је 1. марта 1942. године. У затвору је страховито мучена а затим отпремљена у логор на Бањицу где је стрељана маја 1942. године. Проглашена је за народног хероја.

⁶⁸ Неда Божиновић. Рођена је 1917. године. Пре рата студирала је право у Београду. Активно је радила у Удружењу студенткиња. Члан КПЈ постала је у новембру 1939. године. После бомбардовања Београда отишла је у Црну Гору, у никшићки срез. Учествовала је у припремама за устанак. Од новембра 1941. до марта 1942. године била је члан Окружног комитета КПЈ за Никшић, а затим на руководећим дужностима у партизанским јединицама. У фебруару 1945. године постала је организациони секретар Месног комитета КПЈ за Београд, а после тога била је инструктор ЦК КП Србије, секретар Централног одбора Савеза бораца НОР-а Југославије и члан Уставног суда Југославије.

⁶⁹ АРП, фонд Алијансе Женских покрета, Нови Сад, бр. 21. ИА Београда, Сећање Босе Милошевић и Катарине Ракић 1337/МГ-IV-26; Жена данас бр. 26, јануар — фебруар 1940, 4, 15; Политика, бр. 11307, Београд 22. новембра 1939, 6, бр. 11309, Београд 24. новембра 1939, 10, Време, бр. 6407, Београд 23. новембра 1939. бр. 6408, Београд 24. новембра 1939, 9.

⁷⁰ АРП, Записник одборских седница Женског покрета Нови Сад II/6, 56, 58; Фонд Алијансе женских покрета бр. 187; Жена данас, бр. 26, јануар — фебруар 1940, 16; Политика бр. 11312, Београд 27. новембра 1939, 12; Време бр. 6411, Београд 27. новембра 1939, 6.

⁷¹ Изјава Омладинске секције Женског покрета, Жена данас, бр. 26, јануар — фебруар 1940, 17.

LES FEMMES DE BELGRADE DANS LEUR LUTTE POUR LE DROIT DE VOTE

Jovanka Kecman

Dans cette œuvre divisée en cinq parties on traite de la lutte des femmes pour le droit de vote depuis la constitution du Secrétariat des femmes sociales-démocrates en 1910 jusqu'à la fin des activités de la section de la Jeunesse du mouvement féministe à Belgrade en 1940.

Dans le royaume de Yougoslavie et aussi avant la constitution d'un état des peuples yougoslaves, les femmes n'avaient pas le droit de vote, actif ou passif, et étaient ainsi exclues de la vie politique du pays. La lutte pour le droit de vote des femmes était un sujet des plus importants pour les femmes activistes du parti communiste de Yougoslavie, du mouvement ouvrier et de certaines autres organisations des femmes.

Le Secrétariat des femmes sociales-démocrates à Belgrade avait organisé des manifestations des femmes ouvrières le 24 octobre 1910, jour de l'élection du maire de la ville de Belgrade. Les ouvrières protestèrent à cette occasion contre la loi électorale et exigèrent le droit de vote pour tous. Les femmes de Belgrade participèrent activement aux préparatifs pour les élections pour l'assemblée Nationale du Royaume de Serbie en 1912 et pour les élections municipales de 1914 demandant à ces occasions également l'égalité avec les hommes.

Le chapitre suivant traite de la lutte des femmes pour le droit de vote à Belgrade au cours de l'activité légale du Parti communiste de Yougoslavie. Dans cette période les femmes commencèrent à s'intéresser davantage aux événements politiques du pays et du monde. A toutes les manifestations qui avaient lieu à Belgrade les femmes posaient la question du droit de vote. Avant les élections municipales de 1920 les femmes communistes de Belgrade avaient organisé plusieurs meetings féministes auxquels elles traitèrent des problèmes se rapportant à la situation

injuste des femmes et à la question du droit de vote pour elles.

Après l'interdiction des activités du PC Yougoslavie l'action pour le droit de vote des femmes fut menée par l'organisation féministe de Belgrade nommée le Mouvement féministe. Les femmes membres du PC prennent part de temps à autre dans les activités de ce mouvement. Dans le troisième chapitre on traite des sociétés et des organisations des femmes de Belgrade ainsi que des activités du Mouvement féministe dans la lutte pour le droit de vote. En 1921 une assemblée fut organisée à Belgrade à laquelle on traita de la question des femmes, de leurs professions et de leurs droits et on exigea le droit de vote.

Dans le chapitre suivant on traite des difficultés que rencontre les organisations des femmes de Belgrade au cours de l'époque de la dictature du 6 janvier. L'activité des femmes à Belgrade est plus intense à partir de 1934. Le vingt octobre 1935 un meeting des femmes est organisé avec succès à Belgrade. Les représentantes des différentes organisations y prennent la parole. Cette fois encore les femmes exigeaient l'égalité du droit de vote pour tous, citoyens et citoyennes.

En automne de l'année 1935 la section de la Jeunesse du Mouvement des femmes à Belgrade est constituée sur l'initiative du PC de Yougoslavie. Le dernier chapitre est consacré à l'activité de la section de la Jeunesse et à l'organisation des meetings pour le droit de vote. Trois meetings eurent lieu à Belgrade, le 22, le 23 et le 26 novembre 1939. Ils furent organisés par les étudiantes de l'Université de Belgrade, par la rédaction du journal «la femme aujourd'hui» et par l'Alliance des mouvements féministes. Plusieurs femmes prirent la parole et parlèrent de la situation des femmes dans toutes les professions et exigèrent l'égalité en droit politique pour les femmes.

